

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE

**Rozvoj komunikačních dovedností u osob s
autismem za pomoci výměnného obrázkového
komunikačního systému VOKS**

Diplomová práce

České Budějovice 2011

Vedoucí diplomové práce:
PaedDr. Eva Suchánková, Ph.D.

Vypracovala:
Jana Müllerová

Prohlášení

Diplomová práce v nezkrácené podobě.

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s paragrafem 47b zákona č. 11/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným stanovením zákona č. 11/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích,
dne 25. listopadu 2011

Jana Müllerová

Poděkování

Chtěla bych tímto především poděkovat vedoucí mé práce PaedDr. Evě Suchánkové, Ph.D. za vedení diplomové práce, podporu, rady, diskuse a inspiraci.

Dále bych chtěla poděkovat vychovatelkám z centra pobytových a ambulantních sociálních služeb za diskuse, pomoc a informace, díky nimž mohla tato práce vzniknout.

Obsah

Úvod.....	5
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1. Autismus.....	8
1.1. Klasický autismus nebo Kannerův syndrom.....	11
1.2. Aspergerův syndrom.....	12
1.3. Dezintegrační porucha v dětství.....	13
1.4. Autistické rysy.....	13
1.5. Dětský autismus.....	14
2. Autistické chování.....	17
3. Charakteristika řeči autistických osob.....	20
4. Metody rozvoje komunikačních dovedností.....	22
5. Výměnný obrázkový komunikační systém VOKS.....	25
5.1. Metoda VOKS.....	25
5.2. Pomůcky ke komunikaci metody VOKS.....	28
5.2.1. Komunikační symboly.....	28
5.2.2. Nosiče obrázků (zásobníky).....	33
5.2.3. Odměny.....	36
5.3. Způsob komunikace pomocí metody VOKS.....	37
5.3.1. Výměna obrázku za věc.....	37
5.3.2. Použití komunikační tabulky.....	38
5.3.3. Tvoření vět.....	39
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	41
1. Cíl praktické části.....	42
2. Popis zkoumaného vzorku.....	43
3. Metoda šetření.....	44
4. Vlastní šetření.....	46
4.1. Osoby používající metodu VOKS.....	46
4.1.1. Lucie.....	46
4.1.2. David.....	57
4.1.3. Tomáš.....	68
4.2. Osoby nepoužívající metodu VOKS.....	79
4.2.1. Radek.....	79
4.2.2. Alena.....	89
4.2.3. Roman.....	98
5. Výsledky šetření.....	105
5.1. Osoby používající metodu VOKS.....	105
5.2. Osoby nepoužívající metodu VOKS.....	109
Závěr.....	111
Shrnutí.....	113
Seznam použité literatury.....	115
Resumé.....	117
Summary.....	118
Přílohy.....	119

Úvod

V této diplomové práci bych chtěla nastínit způsob komunikace u osob s autismem za pomoci výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. O autismu je všeobecně známo, že osoby trpící touto poruchou mají značné problémy v oblasti komunikace. Touto prací bych chtěla nastínit jak všeobecný pohled na autismus, tak problémy s komunikací u osob s poruchami autistického spektra. Je důležité umožnit těmto osobám komunikovat a jedním ze způsobů, který má schopnost toto umožnit, je výměnný obrázkový komunikační systém VOKS.

Tato diplomová práce se zabývá tématem rozvoje komunikačních dovedností u osob s autismem a mentálním postižením za pomoci výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. Práce je rozdělena do dvou částí.

V první části je krátce nastíněna problematika autismu a jeho rozdělení na klasický autismus, Aspergerův syndrom, dezintegrační poruchu v dětství, autistické rysy a dětský autismus. V kapitole autistické chování jsou následně popsány projevy autistického chování. V dalších kapitolách se zabývám charakteristikou řeči u osob s autismem a metodami rozvoje komunikačních dovedností u těchto osob.

Hlavní částí je zde popis metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. Dále jsou zmíněny pomůcky, které se používají při komunikaci pomocí této metody, jako jsou komunikační symboly, nosiče obrázků (zásobníky) a odměny. V poslední řadě je zde popsán způsob komunikace pomocí této metody VOKS.

Ve druhé části jsem se zaměřila na rozvoj komunikačních dovedností u osob s autismem a mentální retardací za pomoci výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. Cílem je zjistit efektivnost využití metody výměnného obrázkového

komunikačního systému VOKS u osob s poruchami autistického spektra a mentálním postižením.

Zkoumáno je celkem šest osob. Tři osoby, které ke komunikaci používají metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS a tři osoby, které ke komunikaci metodu výměnného obrázkového systému nepoužívají. U všech těchto osob jsem zjišťovala jejich osobní a rodinnou anamnézu, nápadnosti v chování, schopnosti a dovednosti, sociální činnosti a především komunikační dovednosti.

Snažím se zde na zkoumaných osobách dokázat, že metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS pomáhá rychleji si osvojit komunikační dovednosti a umožňuje snazší vyjádření přání, požadavků a pocitů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Autismus

Možná se každý z nás už někdy setkal s pojmem autismus v novinách, v televizi, na internetu a nebo ve svém okolí. Možná se někdo z nás už někdy setkal s osobou, která ho zaujala svým podivným chováním, strachem z kontaktu s cizí osobou a zvláštním nepřítomným výrazem ve tváři. Přesně takové jsou totiž projevy autismu.

Je to již několik let zpátky, co jsem se i já kdysi poprvé setkala s osobou s poruchami autistického spektra. Tenkrát jsem stála na zastávce autobusu a nedaleko ode mě stálo děvče s dlouhými rozpuštěnými vlasy. Po chvíli na zastávku přišla matka s dcerou, která vydávala nejrůznější zvuky a chovala se poněkud zvláštně. Všimla jsem si, jak se tato dcera podivně dívá na děvče s dlouhými vlasy a zvláštním a nepřítomným pohledem ji neustále pozoruje. Na zastávku přijel autobus a přesně v tu chvíli najednou a z ničeho nic přišla dcera k tomu děvčeti, chytla ho za dlouhé vlasy a křečovitě je držela a tahala za ně. Chvíli trvalo, než jí matka vysvětlila, že toto dělat nesmí. Tenkrát jsem vůbec nechápala, co se děje a nedokázala jsem si vysvětlit její podivný pohled a chování. Až po čase mi bylo vysvětleno, že toto děvče trpí poruchami autistického spektra.

Autismus je jednou ze zvláštních duševních postižení, která se dá rozpoznat podle nejrůznějších aspektů. I když se nám zdá, že některé osoby s poruchami autistického spektra vypadají na první pohled úplně stejně jako jakékoliv jiné osoby, zjištění odlišností od ostatních osob se objeví záhy. Tyto odlišnosti jsou značné.

Jednou z prvních nápadností u osob s poruchami autistického spektra je neschopnost navázání jakékoliv sociální interakce. U těchto osob nastává problém v oblasti vytváření a rozvíjení sociálních vztahů s ostatními osobami. Osoby s poruchami autistického spektra nevyhledávají kontakt s jinými osobami, většinu času tráví nejraději o samotě a nemají potřebu sdílet své zájmy s ostatními osobami. Nejen, že tyto osoby nesdílejí své zájmy s ostatními, ale také nejsou schopny sdílet radost a emoce. Velice častý je také u těchto osob nepřítomný výraz tváře a absence používání neverbální komunikace. Osoba s poruchami autistického spektra při kontaktu s jinou osobou nevyhledává oční kontakt, nepoužívá mimiku obličeje, výraz, gesta a nezaujímá určitý postoj při komunikaci.

Dalším aspektem u osob s poruchami autistického spektra je ztížená schopnost komunikačních dovedností. Zprvu se u těchto osob objevuje opožděný vývoj řeči a dále jakákoliv neschopnost konverzace s ostatními osobami. Často nejsou schopny vyjádřit svá přání, práva a sdílet informace s ostatními. Problémy komunikačních dovedností se také projevují stereotypním používáním jazyka. Tyto osoby často používají nejrůznější slova, ale obvykle neznají jejich pravý význam.

Dalším aspektem u osob s poruchami autistického spektra je jejich stereotypní chování. Tyto osoby mají pouze omezený vzorek svých zájmů, zajímají se většinou pouze jen o jednu věc nebo činnost. Jsou zvyklé na daný denní režim a jakékoliv narušení jejich zvyklostí v nich může vyvolat projevy agresivního chování.

Většina osob, s poruchami autistického spektra má mentální retardaci. „Asi 80% má IQ pod 70. I ti, jejichž IQ je vyšší, se pohybují mezi 70 - 100. To znamená, že diagnóza autismus se nikdy nevyskytuje u osob s nadprůměrnou inteligencí“.

(Gillberg, Peeters, 2008, str. 46)

„Za mentálně retardované (postižené) se považují takoví jedinci (děti, mládež i dospělí), u nichž dochází k zaostávání vývoje rozumových schopností, k odlišnému vývoji některých psychických vlastností a k poruchám v adaptačním chování. Hloubka a míra postižení jednotlivých funkcí je u nich individuálně odlišná. Příčinou mentální retardace je organické poškození mozku, které vzniká v důsledku strukturálního poškození mozkových buněk nebo abnormálního vývoje mozku.“

(Švarcová, 2006, str. 28)

Mezi další aspekty u osob s poruchami autistického spektra patří také epilepsie, zrakové problémy, poruchy sluchu, problémy kostí a kloubů, dysfunkce spánkového laloku a sebezraňování.

Jedním z prvních lidí, který zaznamenal u dětí autistické chování byl americký psychiatr Leo Kanner. Tyto poruchy nazval časný dětský autismus (Early Infantile Autism - EIA). „Názvem se Kanner snažil vyjádřit svoji domněnku, že děti trpící autismem jsou osamělé, pohroužené do vlastního vnitřního světa, nezajímající se o svět kolem sebe, neschopné lásky a přátelství.“

(Thorová, 2006, str. 34)

„Švýcarský psychiatr E. Bleuer použil termín autismus k pojmenování jednoho ze symptomů pozorovaných u schizofrenních pacientů. Autistické odtažení od reality

bylo výrazem pro zvláštní druh myšlení, pohroužení se do vnitřního světa snů a fantazie. ... jednalo se spíše o výraz popisující druh snění, které je obráceno do vlastního nitra."

(Thorová, 2006, str. 34)

Definice, které přesně vysvětlují autismus, je několik. „Autismus je jednou z nejzávažnějších poruch dětského mentálního vývoje. Jedná se o vrozenou poruchu některých mozkových funkcí. Porucha vzniká na neurobiologickém podkladě. Důsledkem poruchy je to, že dítě dobře nerozumí tomu, co vidí, slyší a prožívá. Duševní vývoj je díky tomuto handicapu narušen hlavně v oblasti komunikace, sociální interakce a představitivosti. Autismus doprovázejí specifické vzorce chování.“

(Pátá, 2007, str. 113)

Všeobecně lze autismus charakterizovat jako „*oblast postižení sociálních vztahů, komunikace a chování*“. (Schopler, Mesibov, 1997, str.13)

Většinou však nelze u jednotlivých osob přesně určit, o jakou formu autismu se jedná. Jednotlivých druhů autismu máme podle Gillberga a Peeterse (2008, str. 35 - 44) několik:

1.1. Klasický autismus nebo Kannerův syndrom

Autismus je u osob diagnostikován v případě, že osoba trpí poruchami v následujících třech oblastech. A sice jako první v oblasti sociální interakce, kdy osoba těžko navazuje vztahy se svými vrstevníky, nesdílí s ostatními

osobami své zájmy a emoce. Při komunikaci nevyhledává oční kontakt, nemění výraz obličeje a nepoužívá mimiku.

Jako další v oblasti komunikace, kdy dotyčná osoba trpí opožděným řečovým vývojem, není schopna vyjádřit jakákoliv svá práva a přání a při případné komunikaci používá často slova, u kterých ani nezná jejich význam.

V neposlední řadě se objevují poruchy týkající se omezeného vzorku zájmů postižené osoby. Osoby s poruchami autistického spektra se vyznačují svým stereotypním chováním, zájmem jen o jednu věc, popřípadě o jednu činnost.

Tyto tři aspekty musí být zcela zřejmé a na základě zjištění těchto tří aspektů je u těchto osob stanoven autismus nebo-li poruchy autistického spektra.

1.2. Aspergerův syndrom

„Děti s Aspergerovým syndromem mívají potíže hlavně v oblasti pragmatického užívání řeči, což znamená, že řeč málokdy odpovídá sociálnímu kontextu dané situace. Vykřikují nesouvislé věty....obtížně se zapojují do kolektivu vrstevníků....obtížně chápou pravidla společenského chování...nedokáží se orientovat podle neverbálních signálů.“

(Thorová, 2006, str. 186)

Jedním z hlavních odlišností Aspergerova syndromu od klasického autismu nebo-li Kannerova syndromu je v tom, že osoby u nichž je Aspergerův syndrom diagnostikován, mají dobrou nebo nadprůměrnou inteligenci. Samozřejmě se ale u těchto osob také objevují některé z výše zmíněných aspektů, které charakterizují osoby s poruchami autistického spektra.

Jinými slovy by se dal Aspergerův syndrom charakterizovat také jako intelektuálně nadprůměrný autismus.

1.3. Dezintegrační porucha v dětství

Tuto poruchu poprvé popsal speciální pedagog Theodore Heller. *„Po období normálního vývoje, které trvá u dezintegrační poruchy minimálně dva roky, nastává z neznámé příčiny regres v doposud nabytých schopnostech. Vývoj je prokazatelně v normě ve všech oblastech, tzn. že dítě ve dvou letech mluví v krátkých větách, sdílí pozornost, přijímá a iniciuje sociální kontakt, gestikuluje, je přítomna napodobivá a symbolická hra. Nástup poruchy je udáván mezi třetím a čtvrtým rokem.“*

(Thorová, 2006, str. 194)

Touto poruchou lze charakterizovat děti, které se do věku čtyř let vyvíjejí normálně a poté se u nich ze zcela neznámých důvodů objeví aspekty poruch autistického spektra nebo mentální retardace.

To znamená, že u těchto dětí se následně objevují poruchy řečového vývoje a chování, které je typické pro poruchy autistického spektra.

1.4. Autistické rysy

„Vzhledem k chybějící jednotné definici není jasné, zda autistické rysy jsou synonymem pro symptomy poruch autistického spektra, nebo označením pro projevy dětí, jejichž chování však frekvencí a intenzitou neodpovídá

diagnostický kritériím žádné poruchy autistického spektra. V žádném případě autistické rysy nejsou diagnózou."
(Thorová, 2006, str. 208)

Podle Gillberga a Peeterse (2008, str. 44) se u těchto osob projevují tři nebo více symptomů, které charakterizují autistické chování, ale nelze u nich přesně diagnostikovat autismus, Aspergerův syndrom nebo dezintegrační poruchu. V tomto případě se tyto poruchy označují jako autistické rysy.

Jako další by jsme mohli zařadit tak zvaný dětský autismus.

1.5. Dětský autismus

„Charakteristická je psychopatologie zejména v oblasti sociálních vztahů, jazyka/řeči a komunikace a abnormálního chování, hry a zájmů, přičemž pro diagnózu dětského autismu se požaduje nástup příznaků před dovršením třetího roku života.“ (Hrdlička, Komárek, 2004, str. 35)

Věk začátku

Projevy dětského autismu mohou být u dítěte znatelné již před dovršením třetího roku života, z pravidla se mohou objevit však již dříve.

Příznaky se mohou objevit ve dvou podobách. A sice jako první, kdy se objeví poruchy řečového vývoje a chování, které je typické pro poruchy autistického spektra, tzv. autistická regrese. V tomto případě je narušen normální vývoj dítěte a dítěti se vytrácejí nabyté řečové dovednosti.

Druhou možností je postupný rozvoj autistické poruchy. Tento druhý případ je častější. (Hrdlička, Komárek, 2004, str. 36)

Abnormality v sociální interakci

Abnormalit v sociální interakci je u dětí s autismem zaznamenáno několik. Můžeme jmenovat vyhýbání se očnímu kontaktu a dále jakýkoliv nezájem o lidské tváře a hlasy. Před odhalením samotného autismu se může zdát, že dítě jeví známky hluchoty.

Dítě s poruchami autistického spektra nevytváří typickou vazbu ke své matce a nejeví žádný zájem o cizí lidi nebo o lidi ze svého okolí. Nejen, že dítě nevyhledává kontakt s ostatními dětmi, ale také nesdílí své emoce i emoce jiných.

(Hrdlička, Komárek, 2004, str. 36)

Abnormality v komunikaci

Komunikace u dětí s autismem je velmi problematická. U některých dětí bývá vývoj řeči opožděn, u některých se naopak dostatečně nerozvine.

Děti s poruchami autistického spektra mají problémy vyjádřit své požadavky a přání. Pokud jsou schopni nějaká slova nebo věty vyslovit, často je použijí v nesprávných situacích. Tyto děti mají často naučená slova nebo fráze, ale neznají jejich význam, tudíž mají problém je správně použít.

Tyto děti mají nejenom problémy s verbální komunikací, ale také s komunikací neverbální. Neobjevuje se u nich mimika a gesta obličeje, která by reagovala na to, co se kolem nich děje. Často se dívají nepřítomným a zvláštním pohledem.

(Hrdlička, Komárek, 2004, str. 37)

Abnormality v chování a zájmech

Autistické děti jsou zvyklé na svůj každodenní režim, na své naučené rituály. Jsou zvyklé na určitý stereotyp a nesnáší změny v prostředí. Jakékoliv změny mohou u těchto dětí vyvolat agresivní chování mířené na sebe nebo na své okolí.

(Hrdlička, Komárek, 2004, str. 37)

2. Autistické chování

Jak již bylo uvedeno výše, jedním ze symptomů, kterým se dá charakterizovat autistické chování je stereotypní chování. Osoby s poruchami autistického spektra mají rádi svůj každodenní stejný režim a stejné rituály. Jakékoliv narušení jejich zvyklostí v nich může vyvolat projevy agresivního chování. Tyto projevy agresivního chování se mohou projevovat vůči nim samotným - na příklad sebepoškozování, ale také vůči jejich okolí. Všeobecně nesnášejí jakékoliv změny prostředí a změny v jejich naučených režimech. Stačí tedy, aby se osobám s autismem z jejich každodenního stejného programu vyňala nějaká činnost, která pak následně rozhodí jejich chování.

Vzhledem k jejich nevyzpytatelnosti v chování, může dojít k situacím, ve kterých se osoby s poruchami autistického chování, chovají problémově. *„Některé speciální projevy chování se objeví jen zřídka, působí značně problematicky až nepřijatelně.... Na příklad u dětí s autismem*

- *je malá pravděpodobnost, že excesy v chování mohou být eliminovány jen působením prostředí;*
- *děti nejsou schopny takových modelů chování, kteréby napomohly jejich rozvoji;*
- *objevuje se u nich celá řada prvků chování, které, i když se vyskytnou jen zřídka, velmi ovlivní pohled společnosti na autismus.“*

(Schopler, Mesibov, 1997, str. 100)

Je tedy důležité, aby se předcházelo problémovému sociálnímu chování u osob s autismem. K tomuto předcházení je nutná terapie u těchto osob, která umožňuje předcházením těmto situacím. Výše uvedené „charakteristické rysy zdůvodňují, proč je nezbytná stálá, pečlivá a každodenní

nápravná intervence, máme-li dosáhnout toho, aby terapie měla sociálně pozitivní dopad."

(Schopler, Mesibov, 1997, str. 100)

Rušivé chování

Tak lze charakterizovat chování osob s autismem, které se vyskytuje ne tak často, ale za to s velikou intenzitou. Může se projevovat od záchvatů vzteku až po samotné sebezraňování. K tomuto chování může dojít kdykoliv, když se osobě s autismem cokoliv nelíbí.

Netečnost k sociálním podnětům

Osoby s autismem nevyhledávají kontakt se svými vrstevníky ani se svým okolím. Nejeví zájem o cizí lidi, po případě si je jen prohlédne a tím jejich zájem končí. Nesdílí s ostatními své zájmy a emoce. Vyhýbá se očnímu a tělesnému kontaktu.

(Schopler, Mesibov, 1997, str. 101)

Osoby s poruchami autistického spektra mají problémy v oblasti sociálních vztahů, většina z nich je mentálně retardovaná, trpí zvýšenou citlivostí a podrážděností. Mají potřebu stereotypu a odmítají jakékoliv změny. Je tedy u nich velmi časté rituální chování. U osob s poruchami autistického spektra se také ve vyšší míře objevují záchvatová onemocnění.

(Schopler, Mesibov, 1997, str. 200 - 202)

Chování osob s poruchami autistického spektra je také ovlivněno schopností uspořádat si své prostředí.

- *„lidé s autismem a příbuznými poruchami mají málo příležitostí a málo schopností řídit přijatelným způsobem svůj život*

- *velká většina poruch chování má svůj původ ve snaze ovlivnit a upravit prostředí, ve kterém postižený žije*
- *jestliže se rozvíjí schopnosti a rozšiřují možnosti ovlivňovat své okolí a řídit svůj život přijatelným způsobem, pak by měla souběžně klesat intenzita a frekvence problémového chování"*

(Schopler, Mesibov, 1997, str. 260,261)

Další příznaky autistického chování:

- *„závažní a přetrvávající narušení citových vztahů k ostatním lidem*
- *přílišné soustředění na určité předměty či jejich vlastnosti*
- *stálý odpor ke změnám okolí a úpěnlivá snaha zachovat řád či stejnost*
- *odchylky v náladě*
- *stereotypní pohyby"*

(Kirbyová, 2000, str. 192,193)

3. Charakteristika řeči autistických osob

Každý z nás, když chce vyjádřit jakékoliv přání nebo požadavek, musí použít k tomuto vyjádření komunikaci. V mozku vyprodukuje myšlenku na jistý požadavek, který následně vyslovím a konečnou částí bude dekodování mého požadavku, který byl určený určité osobě. *„Této formě se říká „řeč“. Řeč je prostředkem, kterým komunikujeme význam s druhými a na oplátku dostáváme signály s významem. Řeč je nástrojem přiřazování formy významu.“*

(Vermeulen, 2001, str. 61)

Řeč osob s poruchami autistického spektra se však značně liší od té naší řeči. Většina těchto osob verbální komunikaci vůbec nepoužívá. Pokud mají nějaké přání, jsou odkázáni na pouhé ukázání na věc nebo činnost, o kterou mají zájem. Někteří z nich však nejsou schopni ani ukázat na činnost či věc, o kterou mají zájem.

Pokud však verbální komunikaci používají, často vyslovují naučená slova nebo slovní spojení, u nichž často neznají jejich význam a používají je bez ohledu na situaci. Tomuto opakování slov nebo slovních spojení se říká echoaleie. „Echoaleie je opakování verbálních projevů.

- bezprostřední echoaleie - u tohoto typu echoaleie opakuje dítě slova či věty okamžitě potom, co je slyšelo.
- opožděná (nefunkční) echoaleie - jestliže mezi tím, kdy dítě určitou větu či slovo slyší, uplyne určitá doba, mluvíme o opožděné echoalii. V takovém případě dítě používá řeč, ale nerozumí jí.

- opožděná (funkční) echoalie - o tomto typu echoalie mluvíme, když je celá věta doslovně přenesena do jiné situace"

(Richman, 2006, str. 87,88)

Osoby s poruchami autistického spektra však také často nepoužívají ani neverbální komunikaci, tedy mimiku obličeje a gesta. Je u nich velmi častý nepřítomný pohled.

„Poruchy autistického spektra jsou primárně poruchami komunikace...Zhruba polovina dětí s poruchami autistického spektra si nikdy neosvojí řeč na takovou úroveň, aby sloužila ke komunikačním účelům. U dětí, které si řeč osvojí, zaznamenáváme nápadně odchylný vývoj řeči s četnými abnormalitami. Porucha komunikace se u dětí s poruchami autistického spektra projevuje na úrovni receptivní (porozumění) i expresivní (vyjadřování), verbální i neverbální.“

(Thorová, 2006, str. 98)

4. Metody rozvoje komunikačních dovedností

Mezi metody rozvoje komunikačních dovedností patří augmentativní a alternativní komunikační systémy. „Termín augmentativní a alternativní komunikace (AAK) se vztahuje k intervencím, které byly vytvořeny za účelem kompenzace poruch v oblasti expresivní komunikace jedinců. Slovo augmentativní ukazuje, že mohou být tyto intervence použity ke zlepšení efektivity komunikace skrze existující prostředky (včetně řeči), zatímco alternativní naznačuje vyvíjení systémů, které dočasně či trvale nahrazují řeč.“ (Bondy, Frost, 2007, str. 47,48)

Tyto augmentativní a alternativní techniky se používají za situací „když učíme děti, aby si řekly, co chtějí, požádaly o pomoc či přestávku v průběhu činnosti, aniž by u nich došlo k výbuchům vzteku, křičení či k jiným typům problémového chování.“ (Bondy, Frost, 2007, str. 49)

Při používání neverbální komunikace je potřeba použití alternativních symbolů:

Symboly bez pomůcek

Mezi symboly bez pomůcek patří především gesta a řeč těla. Děti s poruchami autistického spektra mají často problémy s používáním gest nebo řeči těla. Přesto je však důležité, aby se i děti s poruchami autistického spektra učily při komunikaci používat gesta, ale nejprve jim samozřejmě porozumět. Kromě gest mohou děti také používat znaky, které znázorňují písmena, celá slova nebo větní spojení.

(Bondy, Frost, 2007, str. 50 - 54)

„Používání znaků je u lidí s autismem nekomunikujících řečí nejběžnějším systémem komunikace.... Nicméně pro mnoho lidí

s autismem je pravděpodobně jednodušší použít systémy AAK, které používají konkrétnější a trvalejší symboly než znaky. Například symboly vizuálně-prostorové komunikace, jakými jsou obrázky či perokresby, fungují u mnohých dětí s autismem lépe."

(Bondy, Frost, 2007, str. 55)

Symboly s pomůckami

Mezi symboly s pomůckami můžeme zařadit skutečné předměty, které nám symbolizují skutečné věci nebo činnosti. Například hrneček, kterým vyjádříme, že máme žízeň.

Dále sem lze zařadit fotografie, pomocí nichž vlastně také vyjadřujeme skutečné věci, osoby nebo činnosti.

Symboly ve formě perokresby, jsou vlastně barevné, nebo černobílé obrázky, které nám opět suplují skutečné věci.

Poslední možností jsou abecední symboly, které jsou kombinovány do celých slov.

(Bondy, Frost, 2007, str. 55 - 57)

Techniky augmentativních a alternativních komunikačních systémů

Techniky augmentativních a alternativních komunikačních systémů mám dva druhy a sice neelektronické („low tech“) techniky a elektrotechnické („high tech“) techniky.

Mezi neelektronické „low tech“ techniky patří například diář, fotografie i seznam na nákup. Jejich velkou výhodou je, že jsou levné a snadno přenosné.

Mezi elektronické „high tech“ techniky patří ty techniky, které vyžadují zdroj energie. „Hlavní výhodou elektronických komunikačních prostředků je, že produkují výstup, jenž může být snadno pochopitelný téměř každému, s kým dítě může chtít komunikovat. Slova mohou být vyobrazena na monitoru či vytištěna na papíře.“

(Bondy, Frost, 2007, str. 58)

5. Výměnný obrázkový komunikační systém VOKS

5.1. Metoda VOKS

Metoda výměnného obrázkového komunikačního systému je jednou z používaných augmentativních metod. Je založená na komunikačních symbolech, neboli kartičkách s obrázky, pomocí nichž se osoby s poruchami autistického spektra dorozumívají se svým okolím a naopak.

Tato metoda rozvíjí komunikační dovednosti u osob s poruchami autistického spektra a převádí již naučené pokyny do komunikačních symbolů.

Jako příklad můžeme uvést žádost klienta o čokoládu. Tento klient má poruchy autistického spektra a tedy problémy s komunikací. Ke komunikaci nepoužívá metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. Pokud by tento klient měl zájem o čokoládu, musel by své přání převést v gesta. A sice na čokoládu ukázat a tím o ni požádat. Po případě dovést vychovatelku k čokoládě a ukázáním jí dát najevo, že má o čokoládu zájem. Způsob vzájemné komunikace je tedy v tomto případě poněkud složitý.

Jako druhý příklad uvedu žádost o čokoládu tentokrát od jiného klienta. Tento klient má také poruchy autistického spektra a tedy také problémy s komunikací, ale ke komunikaci používá metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. Pokud bude chtít tento klient požádat o čokoládu, najde příslušný komunikační symbol neboli kartičku VOKS, na které je vyobrazena čokoláda. Tuto kartičku předá vychovatelce, která následně jeho přání vyhoví. V tomto případě je způsob komunikace mnohem jednodušší.

Metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS tedy usnadňuje a rozvíjí komunikační schopnosti u autistických osob. Toto rozvíjení komunikačních dovedností je doprovázeno neustálou motivací v podobě odměn. Tyto odměny se nejčastěji týkají jídla, jako je na příklad bonbon, křupka nebo kousek čokolády.

Pomocí této metody tedy není jen usnadněna komunikace mezi klienty a jejich okolím, ale i naopak. Pokud jsou tito klienti umístěny ve speciálně pedagogických centrech a nepoužívají ke komunikaci metodu VOKS a dorozumívají se jen pomocí gest, jsou jejich vychovatelky na jejich přání, která vyjadřují ukázkou, po případě přivedením k určité věci, již zvyklé. Ale pokud s těmito osobami chtějí navázat komunikaci cizí osoby nebo naopak, často dochází k problémům v komunikaci. Z tohoto důvodu je velmi výhodné používání výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, který pomocí komunikačních symbolů usnadní komunikaci mezi klienty a cizími osobami, např. s lékařem.

Metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS usnadňuje osobám z přímého okolí klienta snáze porozumět jeho přáním, požadavkům a potřebám. A naopak i pro osobu s poruchami autistického spektra je snazší sdělit svá přání.

Přesněji se dá říci, že „Výměnný obrázkový komunikační systém VOKS teoreticky vychází z principů metody *The Picture Exchange Communication System - PECS*. Oba systémy jsou postaveny na těchto principech:

- Vysoká motivace - konkrétní výběr odměn pro konkrétního klienta.
- Smysluplná a účelná výměna obrázků za věc, kterou obrázek znázorňuje.
- Podpora iniciativy klienta použitím fyzické asistence a potlačením verbálních výzev a pokynů.
- Podpora nezávislosti uspořádáním lekcí (pozdější zařazení otázky: „Co chceš?“)

(Knapcová, 2006, str.8)

Cílem metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS rozvinout komunikační schopnosti u osob s poruchami autistického spektra a zároveň je motivovat k tomu, aby se i oni sami stali iniciátory komunikace. Tedy aby začátek komunikace nezačínal od vychovatelek, ale aby samotní klienti přišli za vychovatelkami se svým přáním. Používání výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS není nikterak omezeno věkem, s používáním této metody se může začít okamžitě po zjištění poruch řečových dovedností a nebo i ve vyšším věku. Velká úspěšnost s rozvojem komunikačních dovedností pomocí této metody je také dokázána i ve vyšším věku klientů.

Metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS je převážně určená pro osoby s poruchami autistického spektra, tedy pro ty osoby, které mají problémy s používáním verbální komunikace. Dále však také pro osoby, které mají výraznější problémy v dorozumívání se, jako je na příklad Downův syndrom nebo DMO.

Knapcová (2006, str. 8 - 9)

5.2. Pomůcky ke komunikaci metody VOKS

Ke komunikaci pomocí metody výměnného obrázkového komunikačního systému slouží několik nezbytných pomůcek. Mezi ně patří především komunikační symboly, nosiče obrázků - komunikační tabulka, komunikační kniha, větný proužek, tematické komunikační palety a komunikační taška. Dále sem také patří odměny.

5.2.1. Komunikační symboly

Jednou z hlavních a nejzákladnějších pomůcek v metodě výměnného obrázkového komunikačního systému jsou tak zvané komunikační symboly. Komunikační symboly můžeme jinými slovy nazývat obrázky VOKS.

Jedná se o soubor obrázků, které budou následně v komunikaci používat samotní klienti. Tyto obrázky jsou z nejrůznějších oblastí a znázorňují nejrůznější činnosti, předměty, barvy, číslovky a slovesa. Na příklad jídlo, hračky, hygienické potřeby, oblečení, části těla, dopravní prostředky, rodinu, pohádkové postavy, počasí, roční období, dny v týdnu a tak dále.

Samotný obrázek je nakreslen černobíle na tvrdém papíře velikosti 5 x 5 cm. Nad obrázkem je napsaný samotný název příslušného komunikačního symbolu. Tato kartička VOKS s obrázkem je následně zatavena do fólie a na zadní straně fólie je nalepen suchý zip. Tento suchý zip umožňuje přilepit následně kartičku do nosiče obrázků, na větný řádek, po případě na jakékoliv místo, pro které je tento komunikační symbol určen. (Viz příloha č. 1)

Komunikační symboly jsou dány podle předlohy, ale je možno klientům nakreslit jakékoliv kartičky, které budou moci používat. Vždy záleží na tom, v jakém prostředí se klienti pohybují a jaké druhy komunikačních symbolů budou moci používat.

Tyto komunikační symboly jsou umístěny buď to v samotném nosiči obrázků, které jsou dále umístěny v komunikační knize a komunikační tašce a nebo jsou umístěny na nejrůznějších místech, kde se klient pohybuje. Tyto kartičky může tedy klient naleznout ve své skříni s oblečením, na dveřích, v koupelně nebo ve svém pokoji.

Obr. 1: Příklad umístění komunikačních symbolů ve skříni s oblečením klienta

Na obrázku jsou vyobrazené nejruznější komunikační symboly z oblasti oblečení, které jsou umístěny v poličkách. Klient, pak přesně pozná, kam které části oblečení patří. Když poté klient potřebuje nějakou část oblečení, vezme příslušný komunikační symbol a ukáže jej vychovatelce.

Obr. 2: Příklad umístění komunikačních symbolů v koupelně

Na tomto obrázku jsou vidět komunikační symboly týkající se osobní hygieny. Klient tedy odlepí příslušný komunikační symbol ze zásobníku obrázků a předá ho vychovatelce.

Obr. 3: Ukázka komunikačních symbolů umístěných v herně klientů

Na tomto obrázku je vyobrazeno několik komunikačních symbolů týkajících se her a nejrůznějších činností, které mohou klienti vykonávat v herně. Pokud má klient o nějakou věc nebo činnost zájem, odlepí příslušný komunikační symbol a přinese jej vychovatelce.

Obr. 4: Ukázka komunikačních symbolů v pokoji klienta

Obr. 5: Ukázka komunikačních symbolů v pokoji klienta

Tyto dva obrázky ukazují nejrůznější činnosti a věci, které klient může nalézt ve svém pokoji. Jedná se nejenom o oblast her, ale také o udržování pořádku v pokoji. Jsou zde vyobrazeny komunikační symboly jako na příklad stlaní postele.

5.2.2. Nosiče obrázků (zásobníky)

Mezi nosiče komunikačních symbolů patří nejrůznější komunikační zásobníky, které si speciálně pedagogická centra, školy nebo rodiče vyrábějí většinou sami. Jedná se o „vytvoření takových typů nosičů, které splňují požadavky většiny našich klientů i jejich komunikačních partnerů. Jedná se o komunikační tabulky, komunikační knihy, tematické komunikační palety, odlehčené přenosné komunikační zásobníky – komunikační zástěry a komunikační tašky.“ (Pátá, 2006, str. 13)

Komunikační tabulka

Komunikační tabulka je jedním z hlavních nosičů komunikačních symbolů metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. Na začátku mají klienti pouze jednu komunikační tabulku. Postupem času se jim přidává více komunikačních symbolů, které se klienti naučí používat. Když klienti používají více komunikačních symbolů, je jim následně přidáno více komunikačních tabulek. Tyto komunikační tabulky tvoří dohromady tak zvanou komunikační tašku.

Komunikační tabulky mají dané barevné odlišení podle nejrůznějších oblastí:

- oranžová
 - podstatná jména, která nejsou zahrnuta do jiných kategorií
- žlutá
 - osoby - včetně osobních zájmen
- zelená
 - slovesa
- modrá
 - rozvíjející slova - zejména přídavná jména a některá příslovce

- *bílá*
 - různé - spojky, předložky, časové pojmy, barvy, písmena, čísla a další abstraktní pojmy
- *červená*
 - tázací zájmena a frekventovaná slova užívaná zejména k podpoře řeči učitelů („ANO“, „NE“, „NENÍ“, „V POŘÁDKU“...)
- *šedá*
 - větný proužek
- *hnědá*
 - „nosná“ slovní spojení a slovesa („JÁ CHCI“, „JÁ VIDÍM“, „JÁ MÁM“, „CHTÍT“, „VIDĚT“, „MÍT“)
- *fialová*
 - sociální výrazy - běžně užívaná slova při společenském styku, zdvořilostní výrazy, omluvné výrazy, slangové výrazy libosti a nelibosti i různá jedinečná expresivní vyjádření konkrétní osoby

(Pátá, 2006, str. 13)

Komunikační kniha

Pod pojmem komunikační kniha se rozumí soubor barevně rozlišených komunikačních tabulek, které obsahují jednotlivé komunikační symboly. (Viz příloha č.2)

Komunikační kniha může být vytvořena z kroužkového bloku nebo pákového pořadače.

Pro snazší rozeznání, komu která komunikační kniha patří, je dobré označit hlavní desky komunikační knihy obrázkem nebo jménem příslušného klienta.

Větný proužek

Větný proužek je nosičem komunikačních symbolů. Je to vytvořen z tvrdého šedého papíru, který je stejně jako komunikační symboly a komunikační tabulky zataven ve fólii. Na fólii je nalepen pruh suchého zipu, který slouží k přilepování nejrozličnějších komunikačních symbolů, díky nimž se vyjádří delší sdělení.

Větný proužek je součástí komunikační knihy, na své zadní straně je však také vybaven suchým zipem, pomocí něhož se dá z komunikační knihy snadno vyjmout. Tato možnost vyjmutí větného proužku umožňuje klientům složit delší sdělení a následně celý větný proužek donést vychovatelce nebo jakémukoliv komunikačnímu partnerovi.

Tematická komunikační paleta

Tematická komunikační paleta je vlastně druh komunikačního zásobníku, který obsahuje komunikační symboly z nejrůznějších oblastí umístěné v určitých místnostech. Na příklad komunikační paleta v koupelně s komunikačními symboly z oblasti hygieny.

Komunikační taška

Komunikační taška je vlastně soubor jednotlivých komunikačních zásobníků, který je určen pro klienty metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, pro jeho rodiče, učitele a další osoby, se kterými dochází ke komunikaci.

Způsob nošení komunikační tašky má dva způsoby a sice uvázání komunikační tašky kolem pasu nebo nošení tašky přes rameno.

Díky neustálé přítomnosti komunikační tašky a tím komunikačních zásobníků u klienta, je usnadněna komunikace s klientem a jeho okolím. Komunikační symboly, které klient v komunikaci používá má tedy díky komunikační tašce neustále u sebe.

(Pátá, 2006, str. 17)

5.2.3. Odměny

Při používání metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS je důležité klienty neustále motivovat ke komunikaci. K motivaci slouží především jídlo. Jedná se o malé kousky jídla, jako je na příklad bonbon, křupka či kousek čokolády. Vždy záleží na individuálním klientovi, jakou pochutinu má nejraději a s touto pochutinou se doporučuje pracovat.

Na začátku používání metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS je důležité si nejprve zjistit, jaká pochutina u jakého klienta vítězí a tuto zjištěnou pochutinu zaznamenat. Při komunikaci pomocí metody VOKS je pak důležité klienta neustále odměňovat a motivovat ho pomocí této pochutiny. Za každou správně použitou kartičku dostane následně klient odměnu.

Jídlo nebo pochutiny můžeme také nahradit nejružnějšími věcmi, které mají klienti rádi a o které jeví zájem. V tomto případě klienta motivujeme ke komunikaci příslušnou věcí. Za každou správně použitou kartičku dostane klient oblíbenou věc.

5.3. Způsob komunikace pomocí metody VOKS

5.3.1. Výměna obrázku za věc

Výměna obrázku za věc spočívá v tom, že klient nabídne komunikačnímu partnerovi komunikační symbol, který bude následně vyměněn za malou odměnu v podobě jídla nebo oblíbené věci. V tomto případě je opět důležité znát, jaké pochutiny nebo věci má klient nejraději a ty mu následně za komunikační symbol vyměnit.

Na začátku klientovi s výměnou komunikačního symbolu za věc pomáhá asistent, který ukazuje klientovi, jak správně předat komunikačnímu partnerovi komunikační symbol. Komunikační partner nabízí klientovi věc a asistent pomáhá klientovi předat komunikační symbol. Pokud klient nereaguje, je důležité ho oslovit a sdělit mu, jakou věc máme v ruce. Na příklad „Petře, mám čokoládu!“. Po té, co si klient vymění komunikační symbol za věc, je důležité verbálně zareagovat „Čokoládu“ nebo „Já chci čokoládu“. Z počátku je však dobré používat pouze jednoslovné výpovědi.

Postupně se asistence při výměně komunikačního symbolu za věc omezuje. To znamená, že komunikační partner čeká, až samotný klient vloží komunikačnímu partnerovi do dlaně komunikační symbol. Když i tuto činnost postupně zvládne klient sám, může se vyzkoušet další postup a tedy, že klient nabídne komunikačnímu partnerovi komunikační symbol a komunikační partner až poté nastaví dlaň a následně klienta odmění.

(Pátá, 2006, str. 21 - 23)

5.3.2. Použití komunikační tabulky

Komunikace pomocí komunikační tabulky má hlavní cíl v tom, že samotný klient odejme z komunikační tabulky příslušný komunikační symbol a donese jej komunikačnímu partnerovi, který ho následně vymění za odměnu.

I použití komunikační tabulky se začíná nejprve s pomocí asistenta a komunikačního partnera. Klient sedí naproti svému komunikačnímu partnerovi. Asistent pomáhá nejprve klientovi odejmout komunikační symbol z komunikační tabulky a následně ho předat do připravené dlaně komunikačního partnera.

Po zvládnutí této fáze dochází k větší vzdálenosti mezi klientem a jeho komunikačním partnerem. Klient za pomoci asistenta odejme komunikační symbol z komunikační tabulky a dojde za svým komunikačním partnerem, kterému příslušný komunikační symbol předá do dlaně. Po předání komunikačního symbolu opět následuje odměna na příklad v podobě bonbonu.

Dalším stupněm procvičování je následná prodloužená vzdálenost mezi klientem komunikační tabulkou. Klient tedy nejprve musí dojít k příslušné komunikační tabulce, odejmout z ní komunikační symbol a následně ho donést svému komunikačnímu partnerovi, který donesenou kartičku opět odmění.

Ve všech třech případech je nutné neustále klienta motivovat pomocí odměn v podobě jídla po případě oblíbené věci. Dále je nutné, pokud klient při procvičování předávání komunikačního symbolu nereaguje, verbálně zareagovat na příklad „Tomáši, mám bonbon!“.

(Pátá, 2006, str. 24 - 28)

5.3.3. Tvoření vět

Tvoření vět z komunikačních symbolů se tvoří pomocí větného proužku. Jak již bylo napsáno výše, větný proužek je vytvořen z tvrdého šedého papíru, který je stejně jako komunikační symboly a komunikační tabulky zataven ve fólii. Na fólii je nalepen pruh suchého zipu, který slouží k přilepování nejrůznějších komunikačních symbolů, díky nimž se vyjádří delší sdělení. Suchý zip je zároveň umístěn i na zadní straně větného proužku, což umožňuje větný proužek kdykoliv z komunikační knihy odejmout.

V komunikaci pomocí větného proužku se nepoužívá jen jeden komunikační symbol, ale více komunikačních symbolů. To znamená že klient požádá svého komunikačního partnera o nějakou věc nebo činnost ne pomocí jednoho komunikačního symbolu, ale pomocí sestavení celé věty z komunikačních symbolů.

Tvoření věty s doplněním

Komunikace pomocí tvoření věty s doplněním spočívá v tom, že komunikační partner nejprve upevní na větný proužek komunikační symbol na příklad „JÁ CHCI“. Úkolem klienta je poté najít v komunikační tabulce příslušný komunikační symbol a ten následně přilepit na větný proužek. Tím je vytvořena jednoduchá věta. Poté klient větný proužek donese svému komunikačnímu partnerovi.

Ze začátku je samozřejmě při práci s větným proužkem nutná pomoc asistenta. Asistent pomáhá klientovi najít příslušný komunikační symbol a následně sestavit jednoduchou větu. Po vytvoření jednoduché věty pomůže asistent klientovi odejmout větný proužek a předat ho komunikačnímu partnerovi.

Postupným procvičováním již klient nepotřebuje takovou pomoc asistenta a postupně sám schopen odejmout větný proužek a předat ho svému komunikačnímu partnerovi.

Tvoření kompletní věty

Tvořit kompletní věty lze s klienty teprve po té, co jsou schopni bez větší asistence zvládnout tvoření doplňkové věty.

Tvoření kompletní věty spočívá v tom, že je klient sám schopen vytvořit jednoduchou větu. Na začátku s pomocí asistenta, později postupně sám.

K tvoření kompletní věty je opět potřeba větného proužku. Na začátku asistent pomůže najít klientovi komunikační symbol, na příklad „JÁ CHCI“ a umístit ho na větný proužek. Dále asistent pomůže klientovi vybrat z komunikační tabulky příslušný komunikační symbol, na příklad „PASTELKA“, který bude následně umístěn na větný proužek vedle komunikačního symbolu „JÁ CHCI“. Celá věta pak bude znít „Já chci pastelku“. Za pomoci asistenta klient odlepí větný proužek z komunikační knihy a předá ho svému komunikačnímu partnerovi. Komunikační partner následně vysloví přání klienta, tedy „Já chci pastelku. Po předložení větného proužku bude klient svým komunikačním partnerem následně odměněn.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1. Cíl praktické části

Cílem práce je zjistit efektivnost využití metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS u osob s poruchami autistického spektra a mentálním postižením. Pokouším se zjistit, do jaké míry ovlivňuje metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS komunikační dovednosti a rozšiřování slovní zásoby.

Zabývám se zde tedy rozvojem komunikačních dovedností u osob s poruchami autistického spektra. V prvním případě za pomoci výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS a v druhém případě bez pomoci výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS.

U třech osob s poruchami autistického spektra byla při komunikaci nadále použita metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS a u třech dalších osob nebyla ke komunikaci použita žádná rozvojově komunikační metoda.

U zkoumaných osob byla jednotlivě zjištěna jejich rodinná a osobní anamnéza, jejich nápadnosti v chování, schopnosti a dovednosti, sociální činnosti, komunikační dovednosti a zároveň byl u nich stanoven plánovaný cíl rozvoje jejich komunikačních dovedností.

Výměnný obrázkový komunikační systém VOKS je schopen urychlit komunikační dovednosti u osob s poruchami autistického spektra. Proto je tedy cílem praktické části mé diplomové práce dokázání, že tato metoda v praxi opravdu funguje a díky správné aplikaci na osoby s poruchami autistického spektra je možné u těchto osob rozvinout jejich komunikační dovednosti.

2. Popis zkoumaného vzorku

Zkoumaným vzorkem jsou v tomto případě osoby s obtížemi ve verbální komunikaci. Všechny tyto osoby trpí poruchami autistického spektra a zároveň mají mentální retardaci. Umístěny jsou v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb v Jindřichově Hradci.

Konkrétně jsem se zaměřila na šest osob, z nichž tři osoby používají ke komunikaci metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS a tři osoby, které ke komunikaci nepoužívají žádnou speciální metodu.

Všechny osoby používají ke komunikaci gesta a jsou schopni vyslovit jen několik málo slov.

Zkoumané osoby, které používají ke komunikaci metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, ji používají po dobu dvou let a jsou ve věku 20 a 19 let. V centru pobytových a ambulantních sociálních služeb jsou devět a deset let a všichni jsou umístěni v tzv. týdenním stacionáři, což znamená, že přes týden jsou v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb a na víkend jezdí domů k rodičům.

Zkoumané osoby, které ke komunikaci nepoužívají žádnou speciální metodu jsou ve věku 21 a 20 let a v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb jsou umístěny deset a jedenáct let v denním, týdenním a celoročním stacionáři.

3. Metoda šetření

K získání informací o jednotlivých osobách jsem použila metodu strukturovaného rozhovoru s vychovatelkami. Následně jsem použila metodu pozorování činnosti klientů, kdy jsem klienty sledovala v době jejich neřízené činnosti. Při tomto pozorování jsem zjišťovala, zda klienti používají ke komunikaci komunikační symboly metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS k vyjádření svých přání, potřeb a emocionálních zážitků.

Vzhledem k tomu, že úroveň komunikačních dovedností verbální komunikace závisí na úrovni mentální retardace jednotlivých osob, zaměřila jsem se tedy také na jejich celkovou diagnózu, na jejich schopnosti a dovednosti, nápadnosti v chování, sociální činnosti a samozřejmě na jejich osobní a rodinnou anamnézu.

Protože zkoumané osoby nejsou umístěny na stejném oddělení v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb, byly tyto rozhovory vedeny ne s jednou, ale s více vychovatelkami.

Při našem prvním rozhovoru byly mé otázky zaměřeny na věk zkoumaných osob, jejich dobu pobytu v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb a na jejich samotnou diagnózu.

Následně jsme se zabývaly jejich rodinnou anamnézou, kde jsem se snažila zjistit informace o rodině zkoumané osoby a zjistit případnou zátěž v jeho rodině, která mohla ovlivnit současný stav zkoumané osoby.

Další otázky směřovaly do oblasti osobní anamnézy, kde jsem se zaměřila na nápadnosti v chování jednotlivých zkoumaných osob, na jejich schopnosti a dovednosti, sociální činnosti a v poslední řadě na jejich komunikační dovednosti.

V oblasti komunikačních dovedností jsem nejprve zjišťovala, jak dlouho mnou zkoumané osoby používají metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, dále jejich současné komunikační dovednosti a způsob jejich komunikace.

U způsobu komunikace jsem se zaměřila na to, jak přesně funguje používání kartiček VOKS mezi jednotlivými osobami a jejich vychovatelkami, kde všude jsou v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb kartičky VOKS umístěny a jestli používání této metody zkoumané osoby baví. Následně jsem zaznamenala stanovené komunikační cíle pro jednotlivé zkoumané osoby na další období.

V dalším rozhovoru jsem se zaměřila na další současný stav komunikačních dovedností zkoumaných osob a na to, zda zkoumané osoby alespoň z části dosáhli stanoveného komunikačního cíle. Pro další dobu byl opět zkoumaným osobám stanoven cíl rozvoje jejich komunikačních schopností.

V našem posledním rozhovoru jsem se opět zaměřila na současný dosažený stav komunikačních dovedností a na to, zda zkoumané osoby alespoň z části dosáhli stanovených komunikačních cílů.

Celkem byly tedy provedeny tři rozhovory s vychovatelkami, které se týkaly komunikačních dovedností mnou zkoumaných osob. Tyto rozhovory byly prováděny s odstupem cca osm měsíců od předchozího rozhovoru.

Bohužel ne ke všem výše uvedeným otázkám se mi podařilo získat stejné množství informací jako u jiných mnou zkoumaných osob. Získání množství informací bylo ovlivněno na základě rozhovoru s příslušnou vychovatelkou zkoumané osoby.

4. Vlastní šetření

4.1. Osoby používající metodu VOKS

4.1.1. Lucie

věk: 20 let

doba pobytu v CPASS: 10 let

diagnóza:

poruchy autistického spektra

těžká mentální retardace

dětská mozková obrna - hypotonická forma

epilepsie

Rodinná anamnéza

Otec

narozen: 1960

vyučen truhlářem, nyní pracuje jako soukromý podnikatel

zátěž v rodině: bratr otce je mentálně retardovaný po meningitidě

Matka

narozena: 1969

vyučena košíkářkou, nyní bez pracovního poměru

zátěž v rodině: žádná

Sourozenci

- nevlastní - z otčova 1. a 3. manželství
 - sestra - 29 let, zdráva
 - bratr - 25 let, zdráv
 - bratr - 11 let, zdráv
- vlastní
 - bratr - 18 let, alergický na bakterie

Luciiny rodiče jsou rozvedeni, nežijí ve společné domácnosti. Soud svěřil Lucii a jejího bratra do péče matce, otec o děti neprojevuje zvláštní zájem. S otcem se děti setkávají pouze tehdy, pokud mu je matka doveze do místa bydliště. Luciina matka bydlí s přítelem a Luciiným bratrem.

Lucie je v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb v tzv. týdenním stacionáři, což znamená, že jezdí na víkendy domů. V pátek odpoledne si ji matka vyzvedne a v pondělí ráno ji přiveze opět zpátky do centra.

Osobní anamnéza

Lucie se narodila z první matčiny nerizikové gravidity, porod proběhl tři týdny po termínu. Průběh porodu byl spontánní, hlavičkou. Po porodu ji matka 14 dní kojila. Lucie měla potíže se sáním, sála špatně, byla nápadně spavá a hodná a její spontánní pohyblivost byla minimální. Kolem prvního roku života se u Lucie začal rozvíjet psychomotorický neklid a pohybové stereotypie.

V 11ti měsících začala sedět a v 18ti měsících začala chodit. Podle matky začala Lucie užívat první slova už v 10ti měsících. Ve třech letech používala cca 20 slov, však s obtížnou srozumitelností, poté nastoupil postupný útlum řečového vývoje.

V roce 1993 byla hospitalizována, protože měla teplotu. Byla jí diagnostikována dětská mozková obrna - hypotonická forma, epilepsie, psychomotorická retardace a neklid.

V roce 1995 byla hospitalizována v Thomayerově nemocnici, zde jí byla diagnostikována mentální retardace eretické formy.

V roce 1996 u ní byla diagnostikována středně těžká mentální retardace, afektivní labilita a dráždivost.

Lucie navštěvuje školu a plní tak povinnou školní docházku.

Nápadnosti v chování

Lucie má stereotypie v pohybu - kýve se ve směru zezadu dopředu, velice ráda leží na žíněnce, častá je u ní poloha skrčence.

Všechno testuje ústy, např. suché květiny, listy živých rostlin, hlínu a klacíky.

Schopnosti a dovednosti

Při osobní hygieně, zvláště pak při sprchování a čištění zubů potřebuje Lucie pomoc. Péči o oblečení, jako je pověšení, skládání a uložení do skříně zvládá s dopomocí, ale čistota oblečení ji nezajímá. Oblékání, svlékání a obouvání zvládá jen za pomoci. Někdy, podle nálady, je tato činnost doprovázena afekčním chováním. Do schodů a ze schodů chodí samostatně, avšak střídání nohou je jí nutné občas připomínat.

Luciina role při stolování na oddělení spočívá v úklidu nádobí po jeho umytí. Tuto činnost zvládá samostatně jen s menším upozorněním. Jí sama lžící, některá jídla i vidličkou, avšak hodně nečistě. Při návštěvě restaurace nebo cukrárny dokáže jíst čistě, na rozdíl od toho, jak jí v zařízení.

Sociální činnosti

Lucie je hodně citově vázána na svou matku. Ve společnosti cizích lidí nejeví známky agresivity nebo nervozity. Cizí osoby si pouze prohlédne a dále o ně nejeví zájem. Citově se upíná na dospělé osoby a občas se přijde pomazlit. Společnost dětí, zejména hraní si s nimi v herně nevyhledává. Při větším počtu dětí v herně odchází na chodbu, kde hledá klid. Je raději sama nebo jen ve společnosti menšího počtu lidí.

Vnímá vše co se kolem ní děje, všemu rozumí a reaguje na pokyny. Pokud je jí ubližováno jiným klientem, dokáže se bránit hlasitým křikem a umí upozornit na bezpráví.

Komunikační dovednosti

- květen 2010 – první setkání

Lucie používá výměnný obrázkový komunikační systém VOKS dva roky. Tuto metodu však používá jen v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb. Doma metodu VOKS vůbec nepoužívá, ani její rodiče s ní pomocí této metody nekomunikují.

Luciin současný stav komunikačních dovedností je takový, že komunikuje neverbálně. Mluvit neumí skoro vůbec, pouze občas používá slovo „mmmm“.

Je naučená na pokyny, to znamená, že jí vychovatelka něco řekne a Lucie těmto pokynům rozumí. Když se v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb začala používat metoda VOKS, převedly Luciiny vychovatelky tyto pokyny do kartiček VOKS. Pomocí těchto kartiček VOKS s Lucií vychovatelky komunikují a Lucie je naopak schopná komunikovat s nimi. Komunikuje však jenom v tom případě, když něco chce. Když má o něco opravdu zájem a určitou věc opravdu chce, je ochotná přijít za vychovatelkou kamkoliv. Lucie ale není schopná říci, co chce, komunikuje pouze pomocí metody VOKS.

Lucie se naučila používat základní kartičky, které jsou pro ni nejdůležitější. Patří mezi ně kartičky jídlo – snídaně, svačina, oběd, večeře. Dále pak kartičky z oblasti hygiena – čistění zubů, záchod a sprcha. Tyto kartičky nyní používá bez problémů a ví, kde se příslušné kartičky nacházejí.

Kartičky, které Lucie ke své komunikaci používá, má všude na oddělení, na pokoji, v jídelně, koupelně, ale i ve skříni, kde má přesně vyobrazené druhy oblečení, aby věděla, kam co patří. Podle kartiček VOKS se učí připravit

si oblečení na druhý den sama. Když jí nějaká část oblečení chybí, stačí aby jí vychovatelka ukázala příslušnou kartičku s chybějícím druhem oblečení a Lucie je schopná bez problémů chybějící oblečení doplnit. Oblečení si však vybírá vždy podle toho, co se jí samotné líbí.

Cíl komunikačních dovedností do příštího setkání je následující. Důležité je, aby Lucie nadále používala již sobě osvojené základní kartičky z oblasti jídla, oblečení a hygieny. Nyní jí budou nově přidány kartičky další. V současné době se bude učit používat kartičky jízda autobusem do školy, balit tašku a zavázat boty.

Vzhledem k tomu, že Lucie prodělala operaci páteře, dochází obden na rehabilitaci, která je přímo v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb. Tady má Lucii na starost rehabilitační sestra, která s ní dvacet minut cvičí. Bylo by tedy dobré, kdyby se naučila používat i kartičku rehabilitace.

- leden 2011 - druhé setkání

Lucie nadále bezpečně používá základní kartičky, které jsou pro ni nejdůležitější. Patří mezi ně kartičky jídlo - snídaně, svačina, oběd, večeře. Dále pak kartičky z oblasti hygieny - čistění zubů, záchod a sprcha a jako další oblečení. Používání těchto kartiček jí i nadále nedělá žádné potíže, přesně ví, kde se příslušné kartičky nacházejí a bez jakýchkoliv obtíží je schopna v komunikaci tyto kartičky použít.

Lucie dokázala zvládnout stanovený cíl a sice používání kartiček jízda autobusem do školy, balit tašku, zavázat boty i rehabilitace. V používání těchto nově přidělených kartiček se neustále zdokonaluje, ale i přes to je pořád nutné, aby s Lucií používání těchto kartiček vychovatelky neustále opakovaly. Toto neustále opakování je nutné především po delší době strávené doma, na příklad o prázdninách, kdy Lucie metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS nepoužívá.

To, že zvládá plnit stanovené cíle je také zapříčiněné tím, že na oddělení, kde Lucie pobývá, jsou velmi důslední a dbají na neustálé používání, opakování a vštěpování této metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS.

I přes to, že má Lucie těžkou mentální retardaci, je velmi šikovná a používání kartiček VOKS ji velmi baví. Zábava při používání kartiček VOKS je navíc umocněna malou odměnou. Za každou správně použitou kartičku dostane od vychovatelek malou odměnu v podobě jídla, které má nejradši. Jedná se na příklad o kousek čokolády, křupku nebo o bonbon.

Cíl komunikačních dovedností do dalšího setkání je následující. Důležité je neustálé opakování a upevňování si již osvojených kartiček z oblasti jídla, hygieny a oblečení. Dále pak zdokonalení používání nově naučených kartiček jízda autobusem do školy, balit tašku, zavázat boty a rehabilitace. Pro další období budou Lucii opět přidány nové kartičky, které potřebuje pro další komunikaci. Jsou to kartičky na zahradu, bazén a canisterapie.

Lucie dostává vždy jako cíl na každé období tři až čtyři kartičky. Počet kartiček záleží vždy na tom, jak zvládá komunikovat se současnými kartičkami VOKS a na tom, jak zvládla splnit předchozí cíle.

- říjen 2011 - třetí setkání

Lucie stále bez problémů používá kartičky z oblasti jídla - snídaně, svačina, oběd a večeře. Dále z oblasti hygieny - čištění zubů, záchod, sprcha a kartičky z oblasti oblečení. Používání těchto kartiček i nadále zvládá bez jakýchkoliv potíží, přesně ví, kde se tyto kartičky nachází a ví, kdy a jak má tyto příslušné kartičky použít.

Bezpečně také zvládá používání kartiček jízda autobusem do školy, balit tašku, zavázat boty a rehabilitace. Tyto kartičky zvládá použít bez jakékoliv dopomoci personálu. Přesně ví, kde se tyto kartičky nacházejí a ví, kdy a jak má tyto kartičky použít. I nadále je však nutné tyto nové kartičky neustále opakovat a použití správných kartiček neustále odměňovat. Z tohoto důvodu je také i nadále nutná důslednost personálu při používání výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS při komunikaci s Lucií.

Lucie již také celkem bez problémů zvládá používání kartiček z minulého období a sice kartičky na zahradu, bazén a canisterapie. Při používání těchto tří kartiček je ale i nadále nutné neustálé opakování.

Umí si však najít v kartičkách spojitosti, např. pokud chce jít do bazénu a nemůže najít kartičku „bazén“, je schopná přinést vychovatelce kartičku „voda“. Když chce jít spát a nemůže najít kartičku „jít spát“, tak přinese vychovatelce kartičku „odpočinek“.

Před používáním kartiček chodila Lucie k oknu a ukazovala vychovatelkám na bazén, teď už je schopná své přání vyjádřit pomocí kartičky VOKS. Před tím, než začala používat systém VOKS, dovedla děti nebo vychovatelky k tomu co chtěla. Nyní místo činů ukazuje obrázky. Když ale v nějaké situaci kartičku nemá, tak si na věc, kterou chce, ukáže.

Používání kartiček Lucii baví čím dál tím více, je na ní vidět, že je spokojenější, protože umí použít více a více slov, tím pádem může vyjádřit svá přání, protože metoda VOKS usnadňuje její komunikaci s personálem.

Lucie někdy sama vyžaduje odměnu po použití správné kartičky VOKS. Ví, že přinesla vychovatelce správnou kartičku, ví že to udělala dobře a tedy, že bude následovat malá odměna. I z tohoto důvodu přináší vychovatelkám kartičky mnohem raději.

Lucie stále bezpečně reaguje na pokyny, které jí dávají vychovatelky. Když jí například vychovatelka řekne: „Přines mi tvoje tričko“, přesně ví, co po ní vychovatelka chce a tričko přinese. Takto to funguje s nošením jakýchkoliv jiných věcí a děláním různých činností.

I přes to, že je Lucie velmi šikovná a nové kartičky VOKS se učí velmi rychle, nikdy u ní bohužel nedojde ke skládání větného řádku. Vzhledem k tomu, že se u ní začalo s používáním této metody příliš pozdě, není této činnosti schopná. Aby byla schopná zvládnout komunikovat pomocí větného řádku, musela by metodu výměnného obrázkového komunikačního systému používat již od útlého věku.

Další faktor, který ovlivňuje zvládnutí sestavení větného řádku je Luciina inteligence. Vzhledem k její těžké mentální retardaci není tedy schopná tento větný řádek sestavit. Pro tuto činnost musí být tyto osoby chytřejší, aby zvládly sestavit větu. Když tedy Lucie něco chce, přinese kartičku VOKS, ale celou větu s žádostí složit nedokáže. Lucie je tedy schopná zvládnout jen jednoduché věci, tedy přinesení jen jedné kartičky. Když však vychovatelce přinese kartičku bazén s tím, že teď chce jít do bazénu a vychovatelka jí řekne, že do bazénu se půjde až zítra, Lucie tuto informaci pochopí.

Opravdu velký úspěch je, že je Lucie i přes svou těžkou mentální retardaci schopná tyto kartičky smysluplně

používat a tím komunikovat se svým okolím. Dříve musely vychovatelky zjišťovat, co po nich Lucie vlastně chce, nebo naopak, když vychovatelky po Lucii něco chtěly, musely ji na příslušné místo dovést a ukázat, co po ní chtějí. Proto bylo velmi těžké se s ní dorozumět a porozumět tomu, co ona chce. Používání výměnného obrázkového komunikačního systému s Lucií vychovatelkám velmi usnadnilo komunikaci.

Mnohem snazší by bylo, kdyby s Lucií metodu výměnného obrázkového komunikačního systému používali i ve škole a doma. Její komunikační dovednosti totiž především závisí na tom, jak moc se jí její okolí věnuje.

V dalších obdobích budou Lucii neustále přidávány kartičky z oblastí, které používá. Vždy ale záleží na neustálém opakování a důslednosti vychovatelek, aby si Lucie tyto kartičky upevnila.

Z počátku v Luciině případě vzhledem k její těžké mentální retardaci ostatní vychovatelky vůbec nevěřily, že by jí mohlo používání výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS vůbec pomoci v komunikaci, ale v současné době je Lucie přímým důkazem toho, že tato metoda opravdu funguje.

4.1.2. David

věk: 19 let

doba pobytu CPASS: 9 let

diagnóza:

poruchy autistického spektra

těžká mentální retardace /horní pásmo/

dětská mozková obrna

diparéza s akcentací vpravo

oční vada: strabismus

těžká myopie (cca 15 dp)

Rodinná anamnéza

Pěstouni:

Otec

narozen: 1957

vyučen knihařem

zátěž v rodině: žádná

Matka

narozena: 1963

vystudovala střední školu, nyní je v domácnosti

zátěž v rodině: žádná

Sourozenci z nové rodiny

sestra - 26 let

bratr - 19 let - lehká mozková dysfunkce

David žije v pěstounské péči. Výchova v rodině je velmi mírná a nedůsledná. Davidova matka je velmi hodná a nepředstavuje pro něj žádnou autoritu.

V centru pobytových a ambulantních sociálních služeb je v tzv. týdenním stacionáři, což znamená, že jezdí na víkendy domů. V pátek odpoledne si ho pěstouni vyzvednou a v pondělí ráno ho opět přivezou zpátky do centra.

Osobní anamnéza

David se narodil předčasně v 29 týdnu těhotenství matčiny druhé gravidity a po porodu strávil nějaký čas v inkubátoru. Matka se ho po narození zřekla, do 14ti měsíců byl David umístěn v kojeneckém ústavu a v 15ti měsících se dostal do pěstounské péče.

Ve třech letech lezl, od čtyř let chodil s oporou a teprve v pěti letech začal chodit samostatně. Mazlit se začal až po šestém roce života, do té doby se aktivně vyhýbal fyzickému kontaktu, neměl rád dotyk a polibky. Společnost lidí nevyhledával, byl samotářský.

Od tří let používal jen pár slov, poté nastoupil postupný útlum řečového vývoje.

Před nástupem do centra pobytových a ambulantních sociálních služeb navštěvoval pomocnou školu. Vzhledem k tomu, že u něho byla diagnostikována myopie, musí nosit silné brýle.

David, stejně jako Lucie, navštěvuje školu a plní si tak povinnou školní docházku.

Nápadnosti v chování

Do 15ti měsíců se u něho objevovaly stereotypní pohyby hlavou. V současné době se objevuje zvýšené ocucávání předmětů - „zkoumá jazykem“. Objevuje se u něj hypersenzitivita na některé zvukové podněty, kdy si zacpává uši. Má problémy s motorická koordinace a je dost neobratný. Projevuje se u něj stereotypní třepání rukama.

U Davida se také projevuje agresivní chování, při kterém si v afektu často láme brýle. Agresivní chování mají v jeho případě na svědomí hormony spojené s pubertou. Agresivní chování však v jeho případě není směřováno na ubližování cizím osobám, spíše se jedná o své vlastní ubližování nebo lámání svých brýlí.

Schopnosti a dovednosti

Při osobní hygieně, hlavně při sprchování a čištění zubů, potřebuje David asistenci.

Kontakt ke spolupráci navazuje dobře, ale na určitou činnost se soustředí jen krátkodobě. Při práci je u něho nutný individuální přístup.

Rád si prohlíží knížky a časopisy s auty.

Sociální činnosti

V současné době je už k fyzickému kontaktu vstřícný, nastavuje tvář. V posledním roce dokonce vyžaduje i společnost při prohlížení knížek. Vyžaduje, aby lidé dělali činnost za něj, používá cizích rukou k činnosti, aniž by mezi lidmi dělal výběr.

Od blízkých lidí se nechá obejmout, dotýká se cizích lidí a chytá je za ruce. Při pozdravu i při vyšetření podává ruku. Na rodiče reaguje radostně, ve společnosti dětí, které zná, je spokojený a oblíbený.

Projevuje se u něho zvýšená úzkost, v prostředí, které nezná, si nechce stoupnout na zem. Projevuje se u něj snížená adaptabilita a veškeré změny snáší velmi špatně.

O společnost lidí příliš nestojí, preferuje činnosti o samotě. Při vyšetření minimálně vstupuje do interakce, zejména pokud potřebuje vyplnit svoji žádost.

David je i přes své občasné projevy agrese spíše klidný, vzteká se pouze tehdy, pokud ho někdo škádlí. Občasná agresivita se u něho objevuje také převážně při nervozitě. Naváže oční kontakt, ale jeho soustředěnost je velice krátkodobá.

Komunikační dovednosti

- květen 2010 - první setkání

David používá stejně jako Lucie výměnný obrázkový komunikační systém VOKS dva roky. Tuto metodu však používá jen v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb. Ve škole ani domu metodu VOKS vůbec nepoužívá, jeho rodiče s ním tedy pomocí této metody nekomunikují.

Davidův současný stav komunikačních dovedností je takový, že komunikuje neverbálně. Mluvit neumí skoro vůbec, vydává pouze slabiky „má“ a „ma“. Tyto slabiky však nemají nic společného se slovem máma.

Stejně jako Lucie je i David naučený na pokyny, na které vcelku správně reaguje. Po zavedení metody výměnného obrázkového komunikačního systému v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb, byly tyto pokyny nahrazeny kartičkami VOKS.

I když výměnný obrázkový komunikační systém VOKS používá stejně dlouhou dobu jako Lucie, umí používat více kartiček. Bez jakýchkoliv problémů používá kartičky z oblasti jídla - snídaně, svačina, oběd, večeře. Dále pak kartičky z oblasti hygiena - čistění zubů, záchod a sprcha.

Nedělá mu žádný problém používání kartiček bazén, na zahradu, rehabilitace, výlet, jízda autobusem do školy, jít spát, odpočinek atd. Bez problémů donese vychovatelce kartičku a tím požádá o věc nebo o činnost, kterou by chtěl dělat. Když v nějaké situaci kartičku nemá, tak vezme vychovatelku za ruku a k příslušné věci ji dovede, nebo na věc ukáže.

David rád nosí věci z výtahu do výtahu, vždy si přinese příslušnou kartičku, před tím, než jde tuto činnost vykonat. Také rád ostatním dětem a vychovatelkám otvírá a zavírá dveře, stejně jako u ostatních činností, má vykonání této činnosti spojenou s kartičkou „otevřít dveře“ a „zavřít dveře“.

Používání kartiček VOKS Davida baví, obzvláště používání těchto kartiček u jemu oblíbených činností jako je otevírání a zavírání dveří a nošení věcí z a do výtahu.

Kartičky, které David ke své komunikaci používá, má všude na oddělení, na pokoji, v jídelně, koupelně, ale i ve skříni, kde má přesně vyobrazené druhy oblečení, aby věděl, co kam patří.

Cíl komunikačních dovedností do příštího setkání je následující. Protože má problémy s používáním kartiček týkajících se oblečení a jeho přípravy na druhý den a při komunikaci v této oblasti mu musí pomáhat vychovatelky, bude cíl do dalšího setkání upevnění si těchto kartiček. Bylo by dobré, kdyby David sám zvládl použití kartiček z oblasti oblečení a přípravy na druhý den a to bez dopomoci vychovatelek.

Důležité také je, aby David i nadále používal již sobě osvojené základní kartičky z oblasti jídla, hygieny a dále kartičky bazén, na zahradu, rehabilitace, výlet, jízda autobusem do školy, jít spát, odpočinek atd.

- leden 2011 - druhé setkání

David i nadále bez problémů používá při komunikaci jemu známé kartičky z oblasti jídla - snídaně, svačina, oběd a večeře. Dále pak kartičky z oblasti hygiena - čistění zubů, záchod a sprcha. I nadále mu nečiní žádný problém ani kartičky bazén, na zahradu, rehabilitace, výlet, jízda autobusem do školy, jít spát, odpočinek atd. Používání těchto kartiček i nadále nedělá Davidovi žádné potíže, přesně ví, kde se příslušné kartičky nacházejí a bez jakýchkoliv obtíží je schopen v komunikaci tyto kartičky použít.

I David dokázal zvládnout stanovený cíl a sice používání kartiček z oblasti oblečení. U Davida je však potřeba, aby se s ním tyto kartičky neustále opakovaly a procvičovaly, protože někdy je v jeho případě nutná při komunikaci dopomoc vychovatelek. Samozřejmě se ale v používání kartiček z této oblasti zdokonaluje a k samostatnému používání je tedy nutná důslednost personálu a neustálé opakování používání těchto kartiček. Důležité opakování je na příklad nutné po delší době strávené doma, na příklad o prázdninách, kdy David metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS nepoužívá.

Stejně jako u Lucie je Davidovo zvládnání plnění stanoveného cíle také zapříčiněné tím, že na oddělení, kde David pobývá, jsou velmi důslední a dbají na neustálé používání, opakování a vštěpování této metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS.

David je sice stejně šikovný při používání kartiček jako Lucie, ale na rozdíl od ní, je u něho nutné větší procvičování. Používání kartiček VOKS ho velmi baví a tato zábava při používání kartiček VOKS je navíc umocněna malou odměnou. Za každou správně použitou kartičku dostane David od vychovatelek malou odměnu v podobě jídla, které má

nejradši. Jedná se na příklad o kousek čokolády, křupku nebo o bonbon.

Cíl komunikačních dovedností do dalšího setkání je následující. Důležité je neustálé opakování a upevňování si již osvojených kartiček z oblasti jídla, hygieny, dále pak používání kartiček bazén, na zahradu, rehabilitace, výlet, jízda autobusem do školy, jít spát a odpočinek. Dále je nutné neustálé opakování nově naučených kartiček z oblasti oblečení. Pro další období budou Davidovi opět přidány nové kartičky, které potřebuje pro další komunikaci. Tentokrát jsou to kartičky balit tašku, zavázat boty a canisterapie.

David stejně jako Lucie dostává vždy jako cíl na každé období tři až čtyři kartičky. Počet kartiček i u něj záleží vždy na tom, jak zvládá komunikovat se současnými kartičkami VOKS a na tom, jak zvládl splnit předchozí cíle.

- říjen 2011 - třetí setkání

David i nadále bez problémů používá kartičky z oblasti jídla - snídaně, svačina, oběd a večeře. Dále z oblasti hygieny - čištění zubů, záchod, sprcha a kartičky bazén, na zahradu, rehabilitace, výlet, jízda autobusem do školy, jít spát a odpočinek. Používání těchto kartiček i nadále zvládá bez jakýchkoliv potíží, přesně ví, kde se tyto kartičky nachází a ví, kdy a jak má tyto příslušné kartičky použít.

David také již bezpečně zvládá používání kartiček z oblasti oblečení. Tyto kartičky zvládá již použít bez jakékoliv dopomoci personálu. Přesně ví, kde se tyto kartičky nacházejí a ví, kdy a jak má tyto kartičky použít. I nadále je však nutné tyto nové kartičky neustále opakovat a použití správných kartiček neustále odměňovat. Z tohoto důvodu je také i nadále nutná důslednost personálu při používání výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS při komunikaci s ním.

David je již z části také schopen používat nové kartičky balit tašku, zavázat boty a canisterapie, ale stejně jako v předchozím období je nutné s ním tyto kartičky ještě procvičovat a opakovat. Někdy je totiž nutná pomoc personálu při komunikaci za pomoci těchto kartiček.

Přesto, že David umí předchozí kartičky bezpečně používat, mohou nastat situace, kdy příslušnou kartičku nemá, a tak si na věc, kterou chce, ukáže.

Používání kartiček ho stejně jako Lucii baví čím dál tím více. I na něm je vidět, že je spokojenější, protože umí použít více slov, tím pádem může vyjádřit svá přání, protože metoda VOKS usnadňuje jeho komunikaci s personálem.

David také někdy sám vyžaduje odměnu po použití správné kartičky VOKS. I on ví, že vychovatelce přinesl správnou kartičku, ví že to udělal dobře a tedy, že bude následovat malá odměna.

David je na tom se skládáním větného řádku stejně jako Lucie. I přes to, že je velmi šikovný, nikdy u něho bohužel nedojde ke skládání větného řádku a to z toho důvodu, že se u něho začalo s používáním této metody příliš pozdě a on již není této činnosti schopen. Čím dříve se u těchto osob s komunikací pomocí výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS začne, tím je větší šance, že tyto osoby budou časem schopny vyjádřit svá přání nejenom pomocí jednotlivých kartiček, ale také pomocí skládání celých vět.

Dalším faktorem, který ovlivňuje zvládnutí sestavení větného proužku je také Davidova inteligence. Vzhledem k jeho těžké mentální retardaci není tedy schopen tento větný řádek sestavit.

I u něj je velký úspěch, že je stejně jako Lucie, i přes svou těžkou mentální retardaci schopen tyto kartičky smysluplně používat a tím komunikovat se svým okolím. Dříve u něho musely vychovatelky také zjišťovat, co po nich vlastně chce, nebo naopak, když vychovatelky po Davidovi něco chtěly, musely ho na příslušné místo dovést a ukázat mu, co po něm chtějí. Proto bylo i v tomto případě velmi těžké se s Davidem dorozumět a porozumět tomu, co chce. Používání výměnného obrázkového komunikačního systému s Davidem tedy vychovatelkám velmi usnadnilo komunikaci.

Mnohem snazší by bylo, kdyby s ním metodu výměnného obrázkového komunikačního systému používali i ve škole a doma. Jeho komunikační dovednosti totiž především závisí na tom, jak moc se mu jeho okolí věnuje.

Nadále budou Davidovi přidávány další kartičky z oblastí, které používá. Vždy se začíná od nejjednodušších kartiček a od těch, kartiček, které jsou pro něj důležité, poté se postupně přidávají kartičky další a těžší. I tady je však nutná neustálá důslednost a opakování, aby si mohl tyto kartičky upevňovat.

U Davida je od samého začátku jeho používání metody výměnného obrázkového komunikačního systému znát veliký pokrok. Hlavní podíl na tomto pokroku má důslednost používání těchto kartiček na jeho oddělení.

4.1.3. Tomáš

věk: 19 let

doba pobytu v CPASS: 9 let

diagnóza:

poruchy autistického spektra

těžká mentální retardace

downův syndrom s hypotonií

obezita

epilepsie

Rodinná anamnéza

Pěstouni:

Otec

zátěž v rodině: obezita

Matka

pracuje jako uklízečka

zátěž v rodině: obezita

Sourozenci

dva nevlastní sourozenci - zdraví

Tomášův otec zemřel po selhání srdce, matka má onemocnění štítné žlázy.

Matka pro něho není žádnou autoritou, z velké části zvládá Tomášovu výchovu jeho o osm let starší bratr, který ho vozí i do zařízení.

Tomáš je v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb v tzv. týdenním stacionáři, což znamená, že jezdí na víkendy domů. V pátek odpoledne si ho bratr vyzvedne a v pondělí ráno ho přiveze opět zpátky do centra.

Osobní anamnéza

Tomáš je značně obézní. Po domluvě s lékařkou a matkou se snaží dodržovat dietu. Vzhledem k jeho obezitě je tedy nutné, hlídat mu veškerý přísun jídla. V centru pobytových a ambulantních sociálních služeb toto funguje bez problémů, ale když Tomáš přijede domů, nastává problém. Doma si svým agresivním chováním vynutí jídlo a tím nastává problém s udržováním správného přísunu jídla. Velký příjem jídla se mu doma daří dostat hlavně proto, že pro něho matka nepředstavuje žádnou autoritu a raději mu ustoupí. V centru pobytových a ambulantních sociálních služeb jsou v této oblasti mnohem důslednější, Tomáš dostává jen přidělené množství jídla a díky tomu se mu vždy, když je v centru, podaří zhubnout. Avšak vždy, když se vrátí z domova po delší době do centra, například v období prázdnin, je u něho nutné opět váhu snižovat.

Tomáš navštěvuje školu a plní si tak povinnou školní docházku.

Nápadnosti v chování

S chováním u Tomáše nejsou větší problémy. Při nových situacích se mu znovu vysvětlí pravidla chování a určí mantinely za které je společensky nevhodné jít a on to v přítomnosti vychovatelek respektuje.

Problémy nastanou, když se nastavená pravidla nedodržují, jak doma, tak s jinými zaměstnanci. Když se nechá „rozjet“, hůře se dostává do únosných norem. Větším klukům někdy nadává, nevhodná slova má z domova. Ví dobře, jak se má chovat a vystupovat, jen potřebuje pevnou a citlivou ruku.

Občas přinese ze školy věci, které si vezme bez dovolení.

Schopnosti a dovednosti

Osobní hygienu dodržuje, potřebuje však pomoc při očištění. S dopomocí si dovede sám připravit a poskládat oblečení. Jí příborem s menší slovní domluvou, ale často se ušpiní. V oblékání a obouvání je samostatný, většinou pozná svoje věci, ale nedokáže si je ještě ohlídat.

Tomáš navštěvuje speciální základní školu. Podle sdělení paní učitelky často vyrušuje a zlobí. Při četbě jednoduchých slov jedno a dvojslabičných se daří je opakovat (např. máma, táta, husa...). S dobrou motivací opakuje slova ochotně. Domácí úkoly v zařízení vypracuje s dohledem, ale bez většího zájmu.

Z nabídnutých činností si ukáže, co chce dělat. Rád chodí do bazénu.

Sociální činnosti

Při návštěvě cukrárny nebo restaurace se dokáže dobře chovat. V divadle udrží pozornost po celou dobu představení.

Společenské hry s ostatními nevyhledává, ostatní se snaží jen provokovat a pošťuchovat. Většinou si hraje sám nebo s dospělou osobou. Společenské činnosti navštěvuje rád a aktivně při nich spolupracuje.

Většinou si neuvědomuje míru nebezpečí a případná rizika, je schopen odejít i s cizími lidmi.

Kontakty navazuje bez problémů. Kamarádí se s kýmkoliv, ať jsou to děti nebo dospělí. Na oba rodiče je hodně fixován.

Umí vyjádřit nespokojenost i svá přání. Ubližovaného lituje a když je zapotřebí, obrátí se o pomoc ke své vychovatelce. Když je někomu ubližováno, má snahu jej bránit a mimikou a gesty a dát najevo nespokojenost.

Komunikační dovednosti

- květen 2010 - první setkání

Tomáš používá výměnný obrázkový komunikační systém VOKS 2 roky. Tuto metodu však používá jen v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb. Doma ani ve škole s ním pomocí této metody nekomunikují.

Tomáš má dokonce i tašku na VOKS se základním potřebným slovníkem, to tedy znamená, že je ve fázi, kdy by mohl začít používat větný řádek ke skládání jednoduchých vět. Tuto tašku by však měl nosit vždy s sebou, ale nosí ji jen v centru pobytových a ambulantních služeb, protože jen tady s ním metodu VOKS používají. Tašku VOKS domů a do školy nenosí, protože tady s ním rodiče ani učitelka metodu VOKS nepoužívají.

U Tomáše převažuje neverbální komunikace, umí říci pouze několik slov jako jsou na příklad máma, děda, táta. Neumí však všechny slabiky, protože se mu špatně vyslovují. Tomáš hlavně říká „eee“, zní to jako „e“, ale je to hodně tvrdé „e“, které při výslovnosti polkne. I při vydání tohoto zvuku je mu špatně rozumět.

Všemu rozumí a na všem, co potřebuje se dokáže domluvit gesty, ukázáním a posunky. Je tedy stejně jako Lucie a David naučený na pokyny, na které vcelku správně reaguje. Po zavedení metody výměnného obrázkového komunikačního systému v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb, byly tyto pokyny nahrazeny kartičkami VOKS.

S používáním kartiček VOKS se u něho začalo proto, aby ho vychovatelky dokázaly rozmluvit. Tomáš je schopen říci několik slov, ale přesto verbálně komunikovat nechce. Vychovatelky se ho snaží přimět ke komunikaci tím, že předstírají, že nevědí, co po nich Tomáš chce. Tímto je

tedy nucen najít kartičku, kterou potřebuje a následně ji použít. Na příklad když chce požádat o oběd, musí přijít k vychovatelce s příslušnou kartičkou, na které je vyobrazen oběd, zopakovat slovo oběd a teprve poté oběd dostane.

Vzhledem k tomu, že velice rád jí, umí již používat všechna slova, která se týkají druhů jídla. Jako jsou na příklad oběd, svačina, večeře, snídaně a pití. V oblasti hygieny zvládá použít slova jako na příklad čištění zubů, mytí se, sprchování a záchod. Neznámá mu ale nejsou ani slova jako škola, obchod a bazén.

Cíl komunikačních dovedností do příštího setkání je následující. Důležité je, aby Tomáš i nadále používal již sobě osvojené základní kartičky, a aby si upevnil všechny pojmy týkající se oblasti jídla a hygieny a dále kartičky škola, obchod a bazén. Dále mu budou přidány kartičky z oblasti oblečení a jízda autobusem do školy.

- leden 2011 - druhé setkání

Tomáš i nadále bez problémů používá při komunikaci sobě známé kartičky z oblasti jídla - snídaně, svačina, oběd, večeře a pití. Dále pak kartičky z oblasti hygiena - čistění zubů, záchod, mytí se a sprcha. Žádný problém mu ani nadále nečiní kartičky škola, obchod a bazén. Používání těchto kartiček používá tedy bez problémů, přesně ví, kde se příslušné kartičky nacházejí a bez jakýchkoliv obtíží je schopen v komunikaci tyto kartičky použít.

Také celkem dokázal zvládnout stanovený cíl a sice kartičky z oblasti oblečení a jízda autobusem do školy. Používání těchto nově přidělených kartiček mu ale neustále stěžuje jeho pohodlnost a lenost. Vychovatelky musí Tomáše neustále motivovat nějakou odměnou v podobě laskominy, jinak není schopen udělat nic. Proto je tedy u něho nutné neustálé opakování a procvičování nových kartiček, aby jejich používání zvládal sám a bez dopomoci personálu.

Neustálé opakování již naučených kartiček je i u něj nutné především po delší době strávené doma, na příklad o prázdninách, kdy metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS nepoužívá.

Plnění stanovených cílů je i u Tomáše zapříčiněno tím, že na oddělení, kde pobývá, jsou velmi důslední a dbají na neustálé používání, opakování a vštěpování této metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS.

Dalším důvodem je i malá odměna v podobě nějaké sladkosti, kterou Tomáš dostane, když použije v komunikaci správnou kartičku. Tomáš zjistil, že když použije kartičku VOKS správně, tak že za to dostane něco k jídlu, jako na příklad bonbon nebo kousek čokolády. Vzhledem k tomu, že miluje jídlo, je tento způsob odměn pro něj ideální. Alespoň tato malá odměna v podobě jídla ho donutí přemoci jeho neustálou pohodlnost a lenost a je nucen příslušnou

kartičku použít a tím získat jako odměnu své oblíbené jídlo.

Používání kartiček VOKS Tomáše celkem baví, hlavně z toho důvodu, že odměnou je jídlo, proto je to pro něj ideální. Občas ale předstírá, že příslušnou kartičku nemůže najít. Následným motivováním pomocí odměny příslušnou kartičku použije.

Cíl komunikačních dovedností do dalšího setkání je následující. Důležité je neustálé opakování a upevňování si již osvojených kartiček z oblasti jídla a hygieny. Dále pak kartičky škola, obchod a bazén. Dále je u něho důležité neustálé procvičování nově naučených kartiček z oblasti oblečení a jízda autobusem do školy. Je nutné, aby Tomášovi bylo vychovatelkami neustále připomínáno používání kartiček VOKS, případně mu s používáním kartiček VOKS dopomoci. Pro další období mu budou opět přidány nové kartičky, které potřebuje pro další komunikaci a sice kartičky balit tašku, zavázat boty a na zahradu.

Stejně jako Lucie a David dostává i Tomáš na každé období jako cíl tři až čtyři kartičky. Počet kartiček záleží vždy na tom, jak zvládá komunikovat se současnými kartičkami VOKS a na tom, jak zvládl splnit jemu stanovené předchozí cíle.

- říjen 2011 - třetí setkání

Již osvojené kartičky z oblasti jídla - snídaně, svačina, oběd a večeře a dále z oblasti hygieny - čištění zubů, záchod, sprcha, nečiní Tomášovi ani nadále žádné potíže. Přesně ví, kde jsou všechny tyto kartičky na jeho oddělení umístěny a ví, kdy a jak má tyto příslušné kartičky použít.

Dá se říci, že i bez větších problémů je schopen zvládnout použít kartičky z oblasti oblečení a jízda autobusem do školy. Skoro vždy je schopen použít tyto kartičky sám a není u něho nutná pomoc personálu. Přesně ví, kde se tyto kartičky nacházejí a ví, kdy a jak má tyto kartičky použít. I nadále je však nutné tyto nové kartičky neustále opakovat a použití správných kartiček neustále odměňovat. Z tohoto důvodu je také i nadále nutná důslednost personálu při používání výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS při komunikaci s ním.

Nové kartičky z minulého setkání, tedy balit tašku, zavázat boty a na zahradu zvládá použít s menší pomocí personálu. Je u něho tedy i nadále nutné neustálé opakování a obzvláště motivace a odměňování pomocí bonbonů, křupek nebo kousků čokolády.

Používání kartiček ho i nadále celkem baví, dobře ví, že za každou správně použitou kartičku bude následovat odměna, a proto je ochoten přemoci svoji lenost a pohodlnost a příslušnou kartičku použít. I on je navíc díky používání metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS spokojenější, protože dokáže vyjádřit svá přání a je schopen se s vychovatelkami snáze komunikovat.

Tomáš stále bezpečně reaguje na pokyny, které mu dávají vychovatelky, přesně ví, co po něm vychovatelky chtějí.

Jak jsem již zmínila výše, Tomáš u sebe dokonce nosí i tašku VOKS a je ve fázi, kdy by u něho bylo možné začít se sestavováním větného řádku. Ale i v jeho případě to vypadá, že k tomu nikdy nedojde a skládání větného řádku nebude schopen. Stejně jako u Lucie a u Davida se i u něho začalo s používáním výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS příliš pozdě a z tohoto důvodu není Tomáš této činnosti schopen. Aby byl schopen zvládnout komunikovat pomocí větného řádku, musel by metodu výměnného obrázkového komunikačního systému používat již od útlého věku.

Další výrazný faktor je ten, že Tomáš používá metodu VOKS pouze v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb a ve škole a doma tuto metodu nepoužívá. Z toho důvodu je možnost skládání větného řádku velmi komplikovaná, zvláště v té době, kdy jsou prázdniny on tráví více času doma. Po této době je u něho opět nutné opakování již osvojených kartiček a tím se možnost skládání větného řádku opět oddaluje.

Další faktor, který u něho ovlivňuje zvládnutí sestavení větného řádku je jeho inteligence. I on má těžkou mentální retardaci, a proto není schopen tento větný řádek sestavit. Pro tuto činnost musí být tyto osoby chytřejší, aby zvládly sestavit větu.

Mnohem snazší by bylo, kdyby s ním metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS používali i ve škole a doma, pak by bylo opravdu možné, aby začal skládat větný řádek. Jeho komunikační dovednosti také především závisí na tom, jak moc se mu jeho okolí věnuje.

V dalších obdobích budou Tomášovi neustále přidávány další kartičky z oblastí, které používá. Vždy ale záleží na neustálém opakování a důslednosti vychovatelek, aby si tyto kartičky upevnil. Postupně se u něho začínalo u lehčích kartiček a nyní mu budou pomalu přidávány kartičky těžší.

Kartičky, které používá nebo se bude učit používat mu byly vybrány podle jeho mentální úrovně.

Od samého začátku je i u Tomáše zaznamenán výrazný pokrok. V používání již osvojených kartiček se neustále zdokonaluje a v některých situacích již není potřeba dopomoci personálu.

4.2. Osoby nepoužívající metodu VOKS

4.2.1. Radek

věk: 21 let

doba pobytu v CPASS: 10 let

diagnóza:

poruchy autistického spektra

těžká mentální retardace

dětská mozková obrna

Rodinná anamnéza

Otec

pracuje jako inženýr

zátěž v rodině: žádná

Matka

pracuje jako úřednice

zátěž v rodině: žádná

Sourozenci

dva mladší bratři - zdraví

Radkovy rodiče jsou velmi vzdělaní a inteligentní, v současné době jsou však rozvedeni. I po rozvodu rodičů je Radek v pravidelném kontaktu se svým otcem. Otec často vozí do centra reklamní propisky a kalendáře jako dárek pro ostatní děti.

V centru pobytových a ambulantních sociálních služeb je Radek v tzv. celoročním stacionáři a svou rodinu navštěvuje během prázdnin a svátků. Vztah s oběma rodiči má velmi dobrý, domů se vždy velmi těší, protože se mu oba rodiče věnují a berou ho na výlety.

Osobní anamnéza

Radek se narodil z první matčiny gravidity. V roce a půl se rodiče od lékařů dozvěděli, že Radek není zcela zdravý. Při porodu prodělal dětskou mozkovou obrnu a s přibývajícímí roky se u něho ještě objevily poruchy autistického spektra.

Před nástupem do centra pobytových a ambulantních sociálních služeb navštěvoval speciální mateřskou školu a později školu pomocnou. Minulý rok školní docházku ukončil.

Nápadnosti v chování

Radkovo chování se projevuje velmi agresivně. Jeho agresivní chování má nějaký spouštěcí manévr, na příklad když vidí vychovatelku, nebo lidi, které nemá rád. Agresivní chování se u něho projevuje i v davu, kde je hodně lidí, nebo když vidí vzhledově podobné typy lidí.

Emoce, hlavně radost projevuje agresí. Vychovatelky nikdy neříkají Radkovi, že pojede domů, protože by to u něj vyvolalo obrovskou radost a následně agresivní chování.

Jeho agresivní chování se však neprojevuje tím, že by chtěl ublížit ostatním, naopak je schopen na příklad si při návštěvě obchodu sednout na zem a dál se nechce hnout. Občas chytne někoho za svetr, dostane křeč a stisk nepustí. Často začne brečet a má strach, jeho projevy agresivního chování jsou tedy spíše projevy strachu.

Chová se také velmi samotářsky, nejde ven, když jsou ostatní děti venku, radši zůstane sám na pokoji. Většinou z pokoje vychází, jen když je čas na jídlo, jinak tráví svůj čas na pokoji, kde je spokojený. Nerad se pohybuje v okolí osob, které nemá rád. Má své oblíbené lidi, jako na příklad vychovatelku, rehabilitační sestru, s někým neoblíbeným z dětí nebo i z personálu by nikam nešel.

Radek je ohnutý, má hrb, a proto musí nosit korzet. Je hodně hubený a na rozdíl od jiných dětí s poruchami autistického spektra se nekýve.

Schopnosti a dovednosti

Při osobní hygieně, zvláště pak při používání toalety potřebuje Radek pomoc. Je u něho nutná téměř plná fyzická asistence. S menší dopomocí a slovním vedením pustí vodu, umyje si ruce a obličej. Co se týče péče o jeho oblečení, tak s fyzickou dopomocí skládá a ukládá věci na stolek a věší na věšák. Za slovního vedení uklízí i obuv do botníku. S dopomocí a slovním vedením je schopen si obléci tričko a tepláky, obuje si i sandály. V ostatních činnostech týkajících se oblékání je odkázán na pomoc personálu. Učí se připravit si na stůl hrnek a talíř. V ostatním je odkázán na personál. Jí lžící a vidličkou krájenou stravu a pije z hrnku.

Ve známém prostředí se pohybuje dobře, sám se pohybuje po oddělení, ve škole a v areálu pod dohledem. V cizím

prostředí se neorientuje, v areálu orientaci zvládá, ale vzhledem k tomu, že není schopen rozpoznat rizika, je u něho nutný dohled.

Sociální činnosti

Radek těžko snáší změny prostředí, personálu apod. Vyhovuje mu stejný denní řád a stejní lidé. Nerad se pohybuje v hlučném a více frekventovaném prostředí a mezi cizími lidmi. Ve společnosti cizích lidí se cítí nejistě a to pak často dává najevo neadekvátním a nevhodným chováním. Dříve byl ve společnosti cizích lidí agresivní a tyto lidi nesnesl, dnes je to s ním již lepší.

Společnost ostatních klientů nevyhledává, občas však vyhledá společnost personálu. Volný čas tráví nejraději sám na svém pokoji a ostatní klienty nevyhledává. Dobrovolných činností se nezúčastňuje a nejeví o ně zájem.

Když má strach nebo se mu něco nelíbí, tak se brání fyzicky. Nedokáže však rozlišit, co by mu mohlo doopravdy ublížit.

Sám neumí své chování korigovat, pro udržování psychické a emoční pohody užívá předepsané léky.

Komunikační dovednosti

- květen 2010 - první setkání

Radek ke komunikaci metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS nepoužívá. Jeho způsob komunikačních dovedností spočívá tedy pouze v gestice a několika slovech, která je schopen vyslovit.

Dříve s ním metodu výměnného obrázkového komunikačního systému používaly učitelky ve škole, a proto byl klidný a ve škole spokojený. V současné době však školu nenavštěvuje a tuto metodu s ním ani nepoužívají vychovatelky v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb. Metodu VOKS nepoužívá ani doma, protože domů jezdí jen zřídka a v centru pobytových a ambulantních služeb je v tzv. celoročním stacionáři.

U Radka převažuje neverbální komunikace, dovede však pozdravit, poděkovat a někdy i o něco požádat. Bohužel však tyto zvládnuté dovednosti používá jen zřídka a zpravidla na upozornění personálem.

Možnost komunikace s Radkem je velmi složitá, protože se u něho projevuje velmi agresivní chování, které možnost komunikace s ním ještě stěžuje. Radek tedy většinou vůbec neví, co po něm vychovatelky chtějí. Toto agresivní chování zapříčiňuje podle vychovatelek neschopnost komunikace. Kdyby používal kartičky výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS a všichni by je s ním používali, bylo by to s jeho chováním a komunikací mnohem lepší.

Radek by mohl dokonce používat i větný řádek. K dospění do této fáze by však byla potřeba, aby se u něho znovu začala používat metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS.

Na rozdíl od ostatních dětí nepřichází Radek často za vychovatelkou s nějakou žádostí. Když už ale opravdu něco chce, spočívá způsob jeho komunikace v tom, že „píchně“ do vychovatelky prstem, popřípadě ji chytí za ruku.

Sám si není schopen říci o základní hygienické návyky, to znamená, že není ani schopen říci si, že potřebuje na toaletu, vychovatelky ho na toaletu musí posílat.

Radek má velmi rád pohádky a nejrůznější filmy a z těchto filmů a pohádek si pamatuje nejrůznější dialogy. Během komunikace se pak snaží nejrůznější dialogy vyslovit.

Když chce pustit nějakou pohádku nebo písničku, přijde k vychovatelce a řekne „pohádku“, „písničku“, „čerty“, vše pouze jedním slovem, které neustále opakuje, dokud vychovatelka nevyhoví jeho přání. Vychovatelky se mu někdy snaží vysvětlit, že mu pohádku pustí po svačině, nebo za chvíli, tuto skutečnost však Radek není schopen pochopit a když jeho přání není vyhověno okamžitě, projevuje se u něho opět agresivní chování. Vychovatelky tedy raději jeho přání vyhoví, než aby musely čelit jeho agresivnímu chování.

Cíl komunikačních dovedností do příštího setkání je následující. Důležité je, aby Radek neustále používal a upevňoval si slova jako pozdravení, poděkování a požádání o něco. Je důležité, aby byl na používání těchto slov neustále při komunikaci upozorňován personálem. Bylo by dobré, kdyby do příštího setkání alespoň z části zvládl tyto komunikační dovednosti již bez upozorňování personálu.

Radek by měl být alespoň z části schopen říci si o základní hygienické návyky. Z počátku bude stačit, když si bude schopen říci si o základní hygienické návyky s upozorněním personálu.

- leden 2011 - druhé setkání

U Radka stále převažuje neverbální komunikace, není schopný říci si cokoli sám. Není schopen dát dohromady souvislou větu a komunikaci zvládá jen s dopomocí personálu.

Stále hodně používá nejrůznější směšné dialogy z filmů a pohádek, které mu utkvějí v paměti. Když má dobrou náladu, tak tyto věty používá. Naopak když náladu nemá, neříká vůbec nic.

V případě, že má Radek zájem o nějakou věc nebo činnost, i nadále na příslušnou věc nebo činnost ukáže, po případě vezme vychovatelku za ruku a k příslušné věci nebo činnosti ji dovede.

Stále se u něho objevují projevy agresivního chování a ve většině případů si prosadí své přání. Žádná z vychovatelek nemá zájem o to, aby byl Radek nesplněním jeho přání jakkoliv rozhozen, a proto vždy raději ustoupí a jeho přání mu splní, aby tak předešly jeho agresivnímu chování.

Od minulého setkání nebyl u Radka bohužel zaznamenán žádný pokrok a nesplnil tedy jemu stanovené komunikační cíle. Pozdravení, poděkování nebo požádání zvládá jen po upozornění personálem. Stále není schopen říci si o základní hygienické návyky, a proto na ně musí být neustále připomínán personálem.

Hlavním důvodem, proč u Radka nenastává žádný pokrok je ten, že s ním vychovatelky v podstatě nic nedělají. Pouhé upozornění na používání pozdravení, poděkování a požádání nestačí, je potřeba, aby se Radek nějakým způsobem rozmluvil.

Na Radkově oddělení jsou také neustálé změny personálu, které také zapříčiňují jeho současný stav komunikačních dovedností.

Cílem do dalšího období je tedy opět upevnění si slov jako pozdravení, poděkování a požádání o něco. Důležité je, aby byl Radek na používání těchto slov neustále upozorňován personálem, a aby postupně používání těchto slov zvládl bez upozornění personálu.

Vzhledem k tomu, že není stále schopen říci si o základní hygienické návyky, je nutné aby byl schopen říci si o tyto základní hygienické návyky alespoň s upozorněním personálu.

- říjen 2011 - třetí setkání

Po třetím setkání u Radka i nadále převažuje neverbální komunikace. Bez dopomoci personálu není schopen pozdravit, poděkovat ani o cokoliv požádat. Než aby vychovatelky o cokoliv žádal, raději vezme vychovatelku za ruku a k příslušné věci nebo činnosti ji dovede. Je to pro něho jednodušší, vlastně nemá vůbec potřebu komunikovat.

Stále však používá směšné dialogy z oblíbených filmů a pohádek a očekává od vychovatelek, že budou na tyto dialogy reagovat a po případné reakci vychovatelek na tento dialog se zasměje.

Není schopen říci si o základní hygienické návyky, a proto je nutné mu je neustále připomínat.

U Radka tedy opět nedošlo ke splnění daných komunikačních cílů. Není u něho patrný žádný pokrok, je na tom pořád stejně. Díky metodě výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS by se jistě mohl rozmluvit, ale takto to nejde. Pokud se s Radkem nic nedělá, nemohou nastat žádné pozitivní změny v jeho komunikačních dovednostech.

Po další období bude jeho stav nejspíše stále stejný, hlavně z toho důvodu, že se s ním nic nedělá. U Radka se vystřídal již hodně pracovníků, ale v současné době není nikdo kompetentní, kdo by s ním metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS používal. Z tohoto důvodu se tedy nemůže rozmluvit.

V současné době se jeho stav celkem ustálil. Na oddělení, kde pobývá se již nemění personál, o Radka se starají stále stejné vychovatelky a je to u něho znát, že je nyní vše beze změn.

Cílem pro další období by tedy u něho mohlo být znovu zavedení používání metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS při komunikaci. Usnadnilo by to

tedy nejenom komunikaci mezi ním a vychovatelkami, ale tato metoda by především přiměla Radka komunikovat. Dále se dá očekávat, že používáním metody VOKS by se mohlo zlepšit jeho chování. Tím, že by si již dokázal říci svá přání, mohl by být klidnější a tím by se u něho nemuselo projevovat agresivní chování.

.

4.2.2. Alena

věk: 20 let

doba pobytu v CPASS: 10 let

diagnóza:

poruchy autistického spektra

těžká mentální retardace

epilepsie

silná alergie

Rodinná anamnéza

Otec - zdrav

Matka - zdráva

momentálně bez pracovního poměru

Sourozenci

sestra - zdráva

Aleniny rodiče jsou rozvedeni. Po rozvodu dala matka Alenu do centra pobytových a ambulantních sociálních služeb, kde je v současné době tzv. denním stacionáři, což znamená, že si ji matka každý večer v osm hodin bere domů a druhý den ráno ji opět přivede do centra. V denním stacionáři je Alena pouze půl roku, do té doby ve stacionáři týdenním.

Osobní anamnéza

Alena navštěvuje školu a plní tak povinnou školní docházku. Pravidelně navštěvuje rehabilitaci. Zdravotních služeb využívá v doprovodu matky. Prodělala operaci páteře, dříve proto Alenu vozili její rodiče v kočáru, později ji i za pomoci vychovatelek pomohli rozchodit. V současné době nosí korzet.

Nápadnosti v chování

Vzhledem k prodělané operaci páteře Alena špatně chodí. Občas se u ní projevuje náladové chování, kdy je z ničeho nic zlá a agresivní. Jinak u ní nejsou s chováním žádné větší problémy.

Schopnosti a dovednosti

Alena vyžaduje celý den péči. Při osobní hygieně, čištění zubů, česání vlasů a koupání vyžaduje péči. Alena je inkontinentní , nosí pleny. O její oblečení se stará vychovatelka. Při oblékání a svlékání se Alena snaží pomáhat, na příklad nastavuje nohy a zvedá ruce. Není schopna si sama připravit jídlo. Jí sama s lžící a pije z hrnku, občas s dopomocí. V jídle velmi vybíravá a nerada pije.

Neustále se u ní procvičuje hrubá motorika. Sama chodí po zařízení, stejně tak zvládá chůzi do a ze schodů s pomocí zábradlí. Mimo zařízení zvládá chůzi po rovině, v nerovném terénu potřebuje oporu, jinak si není jistá a bojí se. Na pokyn si dokáže sama stoupnout s použitím opory.

V jemné motorice se zlepšuje, otevře si na příklad zásuvku s hračkami, které si vyndá. V oblibě má předměty, které se dají šroubovat a které hrají. Vybírá hračky, které lze rozebrat, jako jsou auto s kolečky, šroubování lahve a stavebnice se šrouby. Má moc ráda míče a balónky. Vydrží se dívat na kreslenou pohádku, pokouší se prohlížet dětská leporela. Při poslechu CD se snaží s oporou tancovat. Ráda navštěvuje bazén a cukrárnu.

Alena není schopna udržovat fyzické zdraví ani správné stravovací návyky. Není schopna rozpoznat hrozící nebezpečí a bezpečnostní rizika. Při nácvičku požárního poplachu oddělení musí Alenu odvést vychovatelka.

Vychovatelky se jí snaží neustále vést k samostatnosti a soběstačnosti.

Sociální činnosti

Alena má ráda všechny děti a vychovatelky v zařízení. Když někoho z nich vidí, radostně je vítá a mává na ně. Je usměvavá, společenská a pohodové děvče. Má vždy dobrou náladu, nejraději je mezi dětmi, je velmi zvědavá. Alena je nerada sama, vyhledává společnost nejenom svých vrstevníků, ale i vychovatelek.

Ve společnosti cizích lidí nejeví známky nespokojenosti. Navazuje kontakty s vychovatelkami i s ostatními dětmi, tím, že je chytá za ruku. Ráda sleduje děti při hrách a snaží se i do hry zapojit, na příklad dětem bourá stavby z kostek a shazuje kuželky. Při procházkách chodí za ruku.

Je-li jí ubližováno, je schopna se křikem bránit. Alena vycítila z některých lidí, že jsou zlí. Dříve plakala, když jela po víkendu zpět do centra pobytových a ambulantních sociálních služeb, v té době byla v centru jiná vychovatelka, se kterou měla zřejmě Alena problém. Po odchodu této vychovatelky z centra bylo již vše bez problémů.

Komunikační dovednosti

- květen 2010 - první setkání

Alena také ke komunikaci metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS nepoužívá. Její způsob komunikačních dovedností spočívá tedy pouze v gestice.

Alena je stejně jako Radek naučená na pokyny, to znamená, když jí vychovatelka něco řekne, tak pokynům rozumí. Počet pokynů, na které reaguje, se neustále zvyšuje. Kromě pokynů, na které bez problémů reaguje, slyší a reaguje na své jméno.

Způsob její komunikace s personálem je v podstatě stejný, jako u Radka. Pokud má Alena o nějakou věc nebo činnost zájem, tak si na příslušnou věc ukáže, nebo si pro ni dojde. Když však po ní někdo chce, aby něco přinesla, není ochotná pro tu určitou věc dojít.

Alena komunikuje především jenom v tom případě, když něco chce ona sama. Když má o něco opravdu zájem a určitou věc opravdu chce, je ochotná přijít za vychovatelkou kamkoliv. Alena ale není schopná říci si, co chce a komunikuje tedy pouze neverbálně.

Na rozdíl od Radka nebyla u Aleny nikdy používána metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. Způsob komunikace s ní tedy vždy spočíval v gestech a pokynech. Metoda výměnného komunikačního systému VOKS u ní nebyla používána proto, že její vychovatelky nebyly proškolené na používání metody VOKS:

Cíl komunikačních dovedností do příštího setkání je následující. Důležité je, aby se Alena postupně rozmluvila. Bylo by dobré, kdyby dokázala požádat o příslušnou věc, o kterou má zájem. Pro začátek s upozorněním a dopomocí personálu.

- leden 2011 - druhé setkání

Alena stále používá neverbální komunikaci. Není schopná o pozdravit nebo poděkovat bez dopomoci personálu. Co se týče jejích požadavků, ani v této oblasti není schopna vyjádřit své přání pomocí verbální komunikace. Když má o nějakou věc nebo činnost zájem, stále využívá možnosti si na příslušnou věc nebo činnost ukázat.

Vzhledem k tomu, že je v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb již dlouhou dobu, rozumí v podstatě všemu, co po ní vychovatelky chtějí a naopak. Proto jí ke komunikaci stačí pouhé ukázání a nemá důvod se jakkoliv rozmlouvat.

Ke splnění jejích komunikačních cílů tedy stejně jako u Radka nedošlo. Pozdravení, poděkování nebo požádání zvládá jen někdy a vždy s dopomocí personálu.

Důvod, proč ani u Aleny nedošlo ke splnění stanovených komunikačních cílů je stejný jako u Radka. S Alenou na oddělení vychovatelky také nic nedělají, nepoužívají při komunikaci s ní metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, ale ani žádnou jinou řečově rozvojovou metodu. Z toho důvodu tedy nemohlo dojít k žádnému zlepšení jejích komunikačních dovedností od našeho minulého setkání. Pro vychovatelky je stále mnohem snazší při komunikaci s ní používat pokyny, po případě na příslušnou věc ukázat. Pro vychovatelky je tento způsob komunikace rychlejší, a protože Alena jejích pokynům rozumí, nemají vychovatelky důvod nutit ji do komunikace jiným způsobem.

Vše tedy opět záleží na samotné spolupráci vychovatelek a jejich klientů. Bez pomoci vychovatelek se tyto osoby jen stěží rozmluví sami.

Pro další období bude Aleně stanoven tentýž cíl, tedy její postupné rozmluvení. Bylo by dobré, kdyby byla schopna požádat o věc nebo činnost, o kterou má zájem. Z počátku bude stačit, když budou její požadavky formulovány s dopomocí personálu.

- říjen 2011 - třetí setkání

I po třetím setkání u Aleny stále převažuje neverbální komunikace. Bez dopomoci personálu není schopna pozdravit, poděkovat nebo o cokoliv požádat pomocí verbální komunikace. Stále spočívá způsob její komunikace v gestech, tedy v ukázání si na příslušnou věc nebo činnost, o kterou má zájem.

Ani po třetím setkání u Aleny nenastal žádný pokrok v jejích komunikačních dovednostech. I přes to, že své komunikační cíle neplní, usiluje se u ní neustále o to, aby své komunikační cíle začala plnit. Vzhledem k tomu, že s ní vychovatelky ani nadále nic nedělají, je to opravdu veliký problém, aby se nějakým způsobem rozmluvila sama a tím nemůže dojít k žádnému pokroku v jejích komunikačních dovednostech.

Vzhledem k jejímu věku je opravdu velmi těžké, aby u ní nastal nějaký pokrok. Tyto osoby s těžkou mentální retardací velmi rychle stárnou, na příklad ve třiceti letech už jsou příliš staří na to, aby u nich nastala nějaká změna.

Do budoucna se budou Aleně nestále opakovat tyto komunikační cíle, ale je téměř jisté, že u opět k žádnému pokroku nedojde. Nemožnost pokroku je především zapříčiněna tím, že její vychovatelky stejně jako v Radkově případě nemají důvod Alenu jakkoliv rozmlouvat. Vzhledem k tomu, že je Alena v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb již dlouhou dobu, rozumí jejich pokynům a proto nemají vychovatelky důvod, nutit ji do verbální komunikace. Stejně jako u Radka nastane i v případě Aleny problém, pokud s ní bude chtít komunikovat osoba cizí, která Alenu nezná a není na ni zvyklá jako její vychovatelky. V tomto případě nastane problém v komunikaci, protože cizí osoba jen těžko pochopí Alenina přání a požadavky.

Jako cíl pro další období by tedy mohlo být stejně jako u Radka zavedení metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. Tato metoda by zjednodušila vzájemnou komunikaci mezi vychovatelkami a Alenou a především by vyřešila problémy v komunikaci mezi Alenou a cizími osobami.

4.2.3. Roman

věk: 21 let

doba pobytu v CPASS: 11 let

diagnóza:

poruchy autistického spektra

těžká mentální retardace

epilepsie

Rodinná anamnéza

Otec

zemřel na neléčenou cukrovku

Matka

pracuje jako prodavačka

Sourozenci

dva starší bratři - zdraví

Roman má vztah k matce velmi dobrý, je na ní citově závislý.

Osobní anamnéza

Od narození do svých deseti let bydlel Roman s rodiči. V deseti letech nastoupil do centra pobytových a ambulantních sociálních služeb. V centru je v tzv. týdenním stacionáři, což znamená, že na víkendy jezdí domů k matce.

Roman byl zbaven povinné školní docházky.

Nápadnosti v chování

Roman hůře vidí, jeho chůze je nemotorná. Často zakopává, neumí se vyhýbat překážkám, na příklad loužím.

Romanovo chování je problematické, je negativistický a často velmi agresivní. Jeho chování je nestabilní, trpí poruchami chování. Pokud mu není v jisté oblasti vyhověno, nebo pokud se mu něco nelíbí, což však není schopen říct ani naznačit, chová se agresivně. Velice agresivní dokáže být nejenom vůči ostatním, ale i vůči sobě. To znamená, vůči sobě - kouše se, vůči ostatním - škrtí, kouše, obnažuje se, snaží se rozbít nábytek nebo při vycházce utíká.

Pro jeho poruchy chování nelze Romana zapojit do terapeutických dílen. Cílem vychovatelek však je, zapojit ho do různých aktivit, danou aktivitu mu však nenutit a snažit se odvést pozornost jiným podnětem.

Schopnosti a dovednosti

Roman se umí obléct, své oblečení si však nepřipraví. Pro tuto činnost potřebuje asistenci vychovatelky. Je schopen se bez pomoci najíst, jeho způsob jedení je však hltavý. Neumí správně použít nůž a vidličku. Na toaletu chodí přes den sám, v noci je buzen personálem. Neumí použít toaletní papír, umytí rukou provádí pouze na slovní pokyn. Zuby si částečně vyčistí, pokud má však připravený kartáček s pastou. V domácnosti pomáhá zřídka, podle nálady a vykonává pouze to, co on sám chce. Umí zvedat a sundávat židle, zvládá odnášení odpadků do koše, na zahradě uklízí větve a vozí kolečko. Všechny činnosti vykonává s doprovodem.

Sociální činnosti

Roman je velmi společenský, vyhledává společnost, avšak aktivně se nezapojuje a kontakt nenavazuje. Dění pozoruje z povzdálí, občas napodobuje gesta ostatních, jako je na příklad kouření a telefonování. Má velice rád malé děti, hraje si s nimi, mazlí se. Rád mění prostředí a účastní různých akcí, výstav, návštěv knihovny, cukráren, výletů, rekreačních pobytů apod., nerad se však do nabízených činností zapojuje.

Roman je velmi citově závislý na své matce, i přesto je v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb spokojený.

Komunikační dovednosti

- květen 2010 – první setkání

Roman stejně jako Alena a Radek ke komunikaci metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS nepoužívá. Jeho způsob komunikačních dovedností spočívá tedy také pouze v gestice.

U Romana není rozvinuta řeč, říká pouze „ahoj, auto“, po případě „eeee“. Řeči však rozumí a rád se zapojuje do hovoru personálu. Napodobuje, směje se, tleská, překřikuje a vydává neartikulované zvuky. Vzhledem ke stupni jeho mentálního postižení a komunikačním bariérám má problémy s vyjádřením svých práv.

Pokud má Roman nějaké přání nebo požadavek, dojde za vychovatelkou, vezme ji za ruku a k příslušné věci nebo na příslušné místo ji dovede. Stejným způsobem funguje i komunikace mezi vychovatelkami a Romanem. Pokud po Romanovi vychovatelka něco chce, musí ho k příslušné věci nebo na příslušné místo dovést. Komunikace s ním je tedy opravdu obtížná. Problém s komunikací mu stěžuje nejen úroveň jeho mentální retardace, ale také fakt, že do centra pobytových a ambulantních sociálních služeb přišel pozdě.

Cíl komunikačních dovedností do příštího setkání je následující. Bylo by dobré, kdyby se Roman postupně rozmluvil a byl by schopen sám nebo s dopomocí personálu požádat o věc nebo o činnost, o kterou má zájem.

- leden 2011 - druhé setkání

Roman i nadále komunikuje neverbálně. Když má o nějakou věc nebo činnost zájem, dojde pro vychovatelku a příslušnou věc nebo činnost jí ukáže. Občas se mu podaří vyslovit nějaké neidentifikovatelné slovo.

Vzhledem k tomu, že je Roman v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb již dlouhou dobu, je stejně jako Radek a Alena zvyklý a naučený na pokyny vychovatelek. To znamená, že pokud za ním vychovatelka přijde s nějakým přáním či příkazem, Roman rozumí tomu, co po něm vychovatelka chce. Stejně to funguje i naopak. Roman je v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb již dlouhou dobu a také vychovatelky jsou již na komunikaci s ním zvyklé, tedy když má Roman nějaké přání, celkem snadno mu porozumí. Samozřejmě občas nastanou situace, kdy díky jeho neschopnosti komunikovat, může nastat problém při dorozumívání. Tento problém by mohlo usnadnit používání metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. U Romana by se pomocí této metody jistě pomalu rozvinuly komunikační schopnosti a Roman by mohl snáze vyslovit svá přání. Metoda výměnného obrázkového komunikačního systému by zároveň usnadnila komunikaci i vychovatelkám, které by mu v případě komunikace pomocí metody VOKS mohly již za každých okolností rozumět.

Ani Roman nesplnil dané komunikační cíle a sice aby byl schopen sám nebo s dopomocí personálu požádat o věc, o kterou má zájem. Nesplnění těchto komunikačních cílů závistí stejně jako u Radka a u Aleny na tom, zda se s nimi vychovatelky snaží rozvíjet jejich komunikační dovednosti. S Radkem také vychovatelky nepoužívají žádnou rozvojově komunikační metodu, tudíž může jen těžko dojít k rozvoji komunikačních dovedností.

Cíl pro další období bude u Romana stejný. Tedy aby se pokusil sám, po případě s dopomocí personálu, požádat o věc či činnost, o kterou má zájem. Je však pravděpodobné, že ani tentokrát u něho nedojde k rozvoji jeho řečových dovedností.

- říjen 2011 - třetí setkání

Při třetím setkání Roman stále komunikuje neverbálně. I nadále reaguje na pokyny vychovatelek, na který je zvyklý.

Stále dochází za vychovatelkami, když má nějaké přání. Není schopen své přání sám sdělit a to ani s dopomocí personálu.

Tedy ani v tomto případě se mu nepodařilo splnit jemu dané komunikační cíle. Jak jsem již psala výše, rozvoj komunikačních dovedností, ale u Romana není nijak pravděpodobný. V případě Romana se však vychovatelky snaží, aby Roman alespoň zůstal na stejné úrovni komunikačních dovedností a aby u něho nedošlo ke snížení jeho komunikační úrovně. Vzhledem k jeho věku už se dá předpokládat, že se příliš nových věcí nenaučí, a proto postačí, když se udrží na své úrovni.

Celou situaci by ale přes to mohlo pomoci vyřešit používání výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, který by pomohl alespoň částečně rozvinout Romanovy komunikační schopnosti. Aby k tomuto došlo, bylo by potřeba, aby vychovatelky s Romanem pomocí této metody komunikovaly a v rozvíjení jeho komunikačních dovedností se mu nadále více věnovaly.

Jak bylo již zmíněno u dvou předchozích osob, u Radka a u Aleny, tak také v Romanově případě, k rozvoji komunikačních schopností by bylo potřeba zavést metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, který by usnadnil komunikaci mezi Romanem a vychovatelkami a naopak. Především by však umožnil komunikaci s cizími lidmi, kteří nejsou na způsoby Romanovy komunikace zvyklí a metoda VOKS by mohla tuto komunikaci v mnohém usnadnit.

5. Výsledky šetření

5.1. Osoby používající metodu VOKS

Na začátku výzkumu používali tyto tři osoby metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS dva roky. V současné době už používají tuto metodu tři a půl roku a od samého začátku používání této metody je u všech třech osob zaznamenán veliký pokrok v jejich komunikačních dovednostech.

Před zavedením používání této metody, byli všechny tři osoby zvyklé na pokyny jejich vychovatelek. Naopak když mnou zkoumané osoby měli nějaké přání, museli ke komunikaci použít gesta, tedy ukázat na určitou věc nebo činnost, po případě vychovatelku k příslušné věci nebo činnosti dovést. Často však bylo pro vychovatelky velmi složité pochopit, co si tyto osoby vlastně přejí. Vzhledem k tomu, že tyto osoby jsou v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb již devět a deset let, postupně se jejich přáním a požadavkům naučily jejich vychovatelky porozumět, problém byl tedy převážně na samém začátku jejich příchodu do centra. Další problém v komunikaci s těmito osobami nastává v případě komunikace s osobou cizí. Cizí osoby jako na příklad lékař, měli problém se s těmito osobami dorozumět.

Po zavedení metody výměnného obrázkového komunikačního systému byly všechny pokyny převedeny do kartiček VOKS, které v současné době usnadňují komunikaci nejen těmto osobám, jejich vychovatelkám, ale i cizím lidem. Kartičky VOKS dávají možnost těmto osobám říci si své přání a naopak usnadňují vychovatelkám komunikaci s jejich klienty.

Všem třem osobám byly v každém období přidávány tři až čtyři kartičky VOKS, které se měli naučit používat. Tyto kartičky jim byly přiděleny na základě jejich mentální úrovně a také se vždy jednalo o kartičky, které tyto osoby potřebují pro běžný život. Na začátku se začíná od kartiček nejjednodušších, které tyto osoby bezprostředně potřebují a postupem času se jim přidávají kartičky složitější.

Všechny tři osoby přesně ví, kde se v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb příslušné kartičky nacházejí a již naučené kartičky zvládají za každé situace použít. Používání kartiček VOKS všechny tři osoby velmi baví, k používání kartiček jsou totiž vychovatelkami velmi dobře motivovaní. Za každou správně použitou kartičkou dostanou malou odměnu v podobě křupky, kousku čokolády nebo té pochutiny, kterou mají nejraději. Všichni tři si dokázali velmi dobře uvědomit, že za každou správně použitou kartičku je čeká příslušná odměna, a proto je používání těchto kartiček opravdu velmi baví.

Při používání metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS však není důležitá jenom motivace, mnohem větší váhu tady má důslednost a neustálé opakování. Všem třem osobám se jejich vychovatelky dostatečně věnují a neustále s nimi opakují nové a již naučené kartičky VOKS. Díky tomu si tyto osoby nové a již naučené kartičky VOKS neustále upevňují.

I přes těžkou mentální retardaci všech tří osob můžu říci, že jim stanovené komunikační cíle zvládli opravdu dobře a je u nich znát veliký pokrok. Jejich komunikační dovednosti by však mohly být ještě na mnohem lepší úrovni, kdyby s nimi byla používána metoda výměnného obrázkového systému VOKS nejen v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb, ale také ve škole a hlavně doma.

Díky tomu, že tyto osoby používají tuto metodu jen v centru, je to také jeden z důvodů, proč tyto osoby nebudou moci nikdy sestavit větný řádek. Dalším z důvodů neschopnosti sestavení větného řádku je jejich mentální retardace. K možnosti sestavení větného řádku by byl nutný vyšší inteligenční kvocient u těchto osob. Další důvod neschopnosti sestavení větného řádku je také to, že tyto osoby začali s používáním výměnného obrázkového komunikačního systému příliš pozdě. Aby byli schopni sestavit větný řádek, bylo by nutné, aby tuto metodu používali již od útlého věku. Jedním z dalších faktorů, který ovlivňuje nemožnost sestavení větného řádku je jejich věk. Vzhledem ke své mentální retardaci jsou ve věku dvaceti let už příliš staří na to, aby se naučili sestavit větný řádek.

Metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS byla tedy v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb zavedena kvůli komunikaci klientů, zjištění jejich přání a jejich následném rozmluvení. Všechny osoby používání kartiček VOKS baví hlavně díky odměnám, které dostanou za správně použitou kartičku. Bez těchto odměn by to nešlo, tyto osoby musejí mít nějakou motivaci v podobě jídla nebo něčeho, co je zajímá. Jinak by nebyli schopni pomocí těchto kartiček VOKS komunikovat, musí být vždy nějakým způsobem motivováni.

Úspěch při používání metody VOKS závisí hlavně na důslednosti vychovatelek, jedno oddělení v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb má opravdu úspěch a pokroky jejich klientů jsou opravdu znát.

Závěrem mohu říci, že se metoda výměnného obrázkového komunikačního systému v praxi opravdu ověřila a tedy pomáhá rozvíjet řečové dovednosti. Tyto osoby již nejsou odkázány na pouhé ukázání na věc nebo činnost, o kterou mají zájem, ale pomocí kartiček VOKS mohou o příslušnou věc nebo činnost požádat. Tato metoda tedy usnadňuje komunikaci s jejich okolím a pomáhá je lépe začlenit do běžného života. Vždy je však nutná důslednost personálu a neustálé opakování již osvojených kartiček VOKS.

5.2. Osoby nepoužívající metodu VOKS

Všechny tři zkoumané osoby na začátku nepoužívali ke komunikaci žádnou řečově rozvojovou metodu, tedy ani metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. V současné době tyto osoby stále nepoužívají žádnou řečově rozvojovou metodu a z tohoto důvodu u nich za dobu mého výzkumu nedošlo k žádnému pokroku.

Tyto osoby vlastně vůbec nemají důvod komunikovat pomocí metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS. Pokud mají zájem o nějakou věc nebo činnost, postačí jim to, že vychovatelku k příslušné činnosti nebo věci dovedou a ukáží, o co mají zájem. Pro tyto osoby je to takto jednodušší, nejsou nijak nuceny komunikovat, vědí, že pouhé ukázání jim postačí na to, aby jim jejich vychovatelky porozuměly.

Na oddělení, kde tyto osoby pobývají, není nikdo dost kompetentní, aby s těmito osobami metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS používal. Pro vychovatelky je používání této metody náročné a je potřeba důslednost a neustálé opakování. Pro vychovatelky je to tedy práce navíc a proto nechtějí s těmito osobami tuto metodu používat. Používání metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS musí bavit nejenom klienty, ale především vychovatelky, bez toho nemá způsob komunikace pomocí této metody žádný smysl.

Samotné vychovatelky však nemají důvod používat tuto metodu se svými klienty. Vzhledem k tomu, že jsou tyto osoby v centru pobytových a ambulantních sociálních služeb již dlouhou dobu, vychovatelky jsou na ně již zvyklé a rozumí jejich požadavkům a přáním. Stejně tak jsou tyto osoby již zvyklé na pokyny od vychovatelek. Proto je tedy tento způsob komunikace bez metody výměnného obrázkového

komunikačního systému VOKS pro vychovatelky snazší. Stačí pouze vyslovit to, co po klientech chtějí a oni jim rozumí.

Komunikaci pomocí pokynů a gest volí tyto vychovatelky i přes to, že v určitých situacích je komunikace s těmito klienty nesnadná a je těžké jejich požadavkům porozumět.

Problém samozřejmě nastává v komunikaci s cizími osobami, které na tyto osoby nejsou zvyklé a tím pádem nemohou tak snadno jejich požadavkům porozumět. Používáním metody výměnného obrázkového komunikačního systému by v tomto případě usnadnilo komunikaci mezi těmito osobami a osobami cizími. Proto je třeba usilovat o zavedení používání této metody i u těchto osob, které zatím tuto metodu ke komunikaci nepoužívají.

Závěrem je tedy třeba říci, že u těchto osob, které ke komunikaci nepoužívají metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, nebyl po celou dobu zkoumání zaznamenán žádný pokrok v jejich komunikačních dovednostech. Způsob jejich komunikace je stále stejný jako na samotném začátku mého výzkumu. Tyto osoby tedy stále komunikují pomocí gest, když mají nějaké přání, na příslušnou věc si ukáží. I když není potřeba nutit tyto osoby ke komunikaci, protože jsou zvyklé a naučené na pokyny od vychovatelek, bylo by dobré u nich přece jen zavést metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, díky kterému by se mohli tyto osob rozmluvit a tato metoda by usnadnila komunikaci nejenom mezi nimi a jejich vychovatelkami, ale především v komunikaci s jejich okolím.

Závěr

H1: Předpokládám, že užití metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS u osob s poruchami autistického spektra vede k rychlejšímu osvojení si základní slovní zásoby, která je nutná ke komunikaci.

Jak ukazují výsledky šetření, cílená výuka výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS u osob s poruchami autistického spektra napomáhá k vyjádření svých potřeb nebo emocionálních stavů. Dále vede k bohatší a přesnější komunikaci mezi personálem a klienty centra pobytových a ambulantních sociálních služeb. Hypotéza č.1 se tedy potvrdila.

H2: Předpokládám, že se u osob, které nepoužívali metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, budou pomaleji rozvíjet komunikační dovednosti a příslušná slovní zásoba.

Na oddělení, kde se ke komunikaci s klienty nepoužívala metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS byly větší problémy v komunikaci. Klienty vydávaly neartikulovatelné zvuky, tahali vychovatelky za ruce, pokud měli nějaké přání či požadavek a projevovalo se u nich agresivní chování. Tito klienti se projevovali neklidně a nevyrovnaně. Hypotéza č.2 se tedy také potvrdila.

Na základě výsledků šetření bych proto doporučila rozšíření metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS i do ostatních ústavů a speciálně pedagogických center, kde se vyskytují osoby s omezenou

komunikační schopností, jako je autismus a mentální retardace.

Je nutné propagovat tuto metodu a zveřejňovat výsledky její úspěšnosti.

Shrnutí

Tato práce je zaměřena na osoby s poruchami autistického spektra a mentálním postižením, které nejsou schopny prezentovat svá přání, potřeby nebo emocionální stavy.

Vlastní šetření se zabývá skupinou šesti osob u nichž dochází ke zjištění, že metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS je vhodnou metodou k rozvoji komunikačních dovedností u osob s poruchami autistického spektra.

Závěrem je nutné říci, jak jsem již zmínila výše, u osob, které ke komunikaci používají metodu výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS, je patrný pokrok. Tyto osoby se za určité období naučí používat kartičky z nejrůznějších oblastí, se kterými se setkají. Nejprve se začíná základními kartičkami, které jsou pro tyto osoby nejdůležitější a poté se postupně přidávají kartičky z dalších oblastí, které jsou již těžší.

I přes to, že všechny osoby, ať už používají metodu VOKS nebo ne, jsou zvyklé na pokyny a jsou schopné si ukázat na věc nebo na činnost, o kterou mají zájem, je nutné u nich jejich komunikační schopnosti rozvíjet.

Pokud se s klienty žádným jiným způsobem nepracuje, je logické, že u nich nemůže dojít k rozvoji jejich komunikačních dovedností. Naopak při používání metody výměnného obrázkového komunikačního systému k rozvoji těchto dovedností dochází.

Rozvoj těchto komunikačních schopností urychluje metoda výměnného komunikačního systému VOKS, která již naučené pokyny přeměňuje do kartiček. Tyto osoby pak snáze sdělí vychovatelkám svá přání a požadavky a mají usnadněnou komunikaci se svým okolím. Díky používání této metody jsou

tyto osoby spokojenější, protože mohou vyjádřit svá přání a požadavky a těmto požadavkům bude následně porozuměno.

Přímo jsem popsala, jak komunikace pomocí metody výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS funguje a jak tuto metodu jednotlivé osoby používají. Zároveň jsem dokázala, že díky této metodě jsou tyto osoby schopny sdělit svá přání a požadavky a tato metoda je dokáže opravdu rozmluvit.

Zároveň jsem zjistila, že úspěch nenese samotné používání kartiček, nýbrž neustálé opakování a především důslednost vychovatelek v komunikaci pomocí této metody. Pro úspěšnou komunikaci pomocí této metody je tedy nezbytná spolupráce vychovatelek a jejich pečlivost a důslednost. Jen tehdy je zaručena úspěšnost této metody.

Seznam použité literatury

BONDY, A., FROST, L. *Vizuální komunikační strategie v autismu.*

Praha: Grada 2007

ČADILOVÁ, V., JÚNA, H., THOROVÁ, K. *Agrese u lidí s mentální retardací a autismem.* Praha: Portál 2007

ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ, Z. *Strukturované učení.* Praha: Portál 2008

GILLBERG, CH., PEETERS, T. *Autismus - zdravotní a výchovné aspekty.* Praha: Portál 2008

HRDLIČKA, M., KOMÁREK, V. *Dětský autismus.* Praha: Portál 2004

KIRBYOVÁ, A. *Nešikovné dítě.* Praha: Portál 2000

KNAPCOVÁ, M. *Výměnný obrázkový komunikační systém - VOKS.* Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR 2006

PÁTÁ, P.K. *Mé dítě má autismus.* Praha: Grada 2007

RICHMAN, S. *Výchova dětí s autismem.* Praha: Portál 2006

SCHOPLER, E., MESIBOV, G.B. *Autistické chování.* Praha: Porál 1997

SCHOPLER, E., REICHLER, R.J., LANSING, M. *Strategie a metody výuky dětí s autismem a dalšími rozvojovými poruchami.* Praha: Portál 2011

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: Portál 2006

THOROVÁ, K. *Poruchy autistického spektra*. Praha: Portál 2006

VERMEULEN, P. *Autistické myšlení*. Praha: Grada 2006

Resumé

Tato diplomová práce se zabývá rozvojem komunikačních dovedností u osob s autismem za pomoci výměnného obrázkového komunikačního systému. V praktické části práce je nejprve krátce charakterizován autismus. Dále je zde nastíněna charakteristika řeči autistických osob a metody rozvoje komunikačních dovedností u osob s autismem. Podrobně je zde popsána metoda rozvoje komunikačních dovedností - metoda výměnného obrázkového komunikačního systému VOKS.

Praktická část této diplomové práce je pak zaměřena na tři osoby, u kterých se při komunikaci používá metoda VOKS a na tři osoby, které ke komunikaci metodu VOKS nepoužívají. Praktická část je zaměřena na rozvoj komunikačních dovedností u těchto osob a důkaz, že metoda VOKS funguje v praxi.

Summary

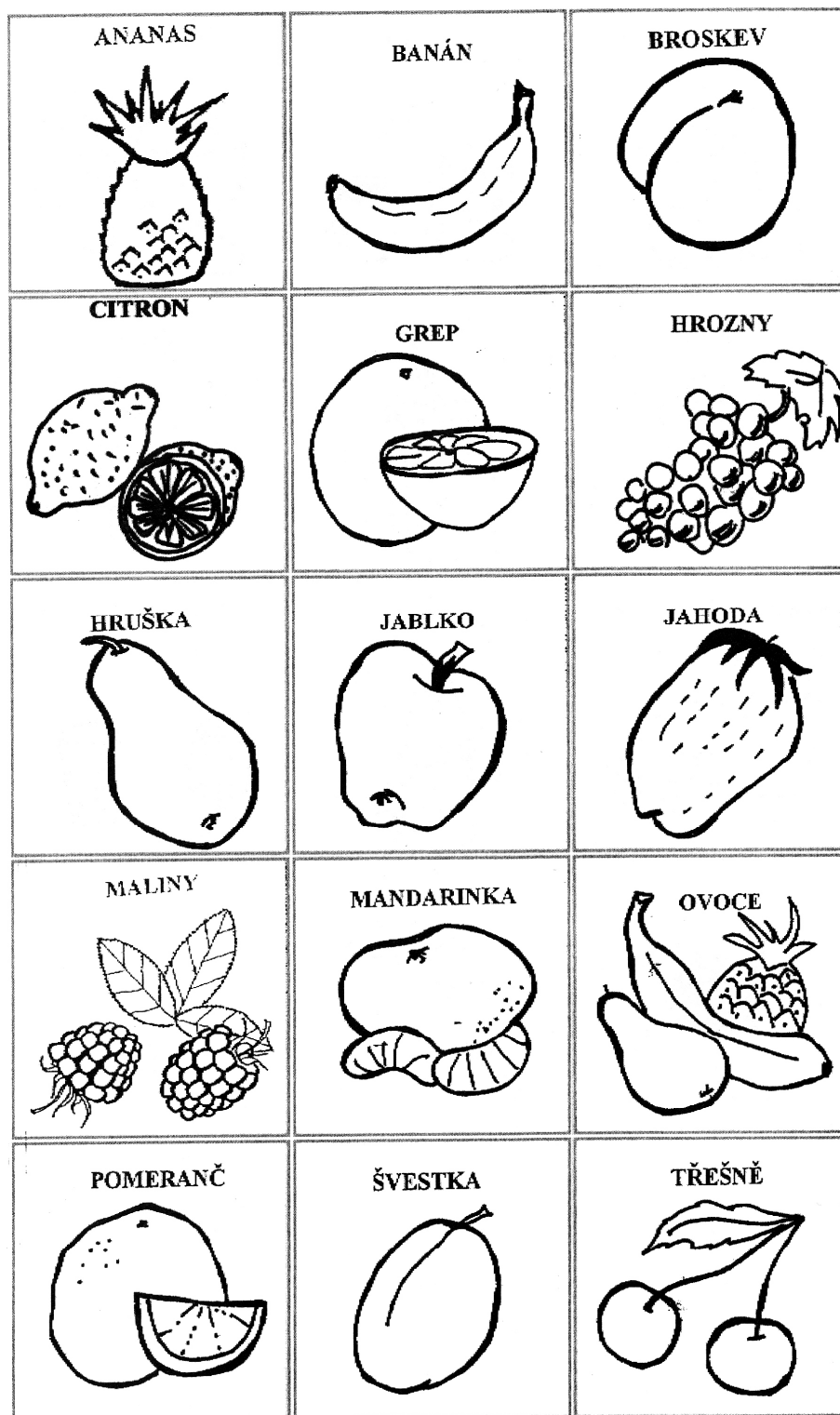
This thesis deals with the development of communication skills in individuals with autism with the help of picture exchange communication system. In the practical part of the work, there is first briefly characterized the autism. There is also outlined the characteristic of speech of autistic people and methods to develop communication skills in people with autism. In detail, there is described a method of development of communication skills - a method of picture exchange communication system PECS.

Then the practical part of this thesis is focused on three people, who are using the communication method PECS and on three people, who aren't using PECS's method to communicate. The practical part is focused on development of communication skills for these people and proves that the method PECS works in practice.

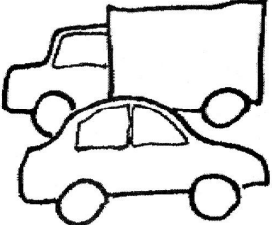
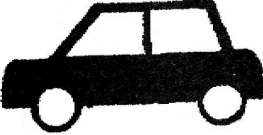
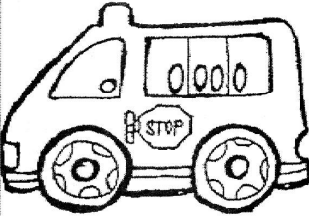
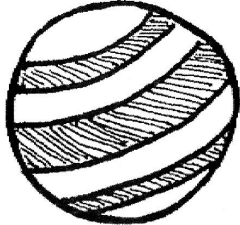
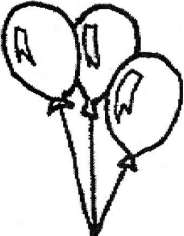
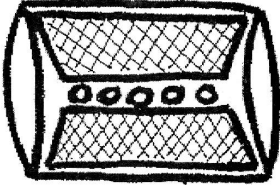
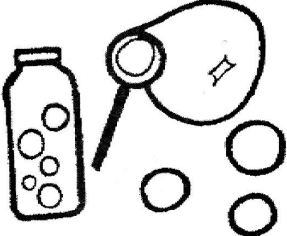
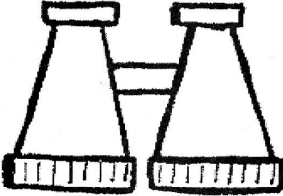

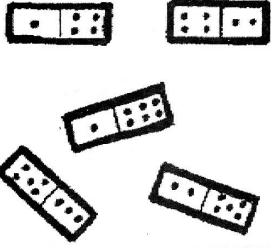
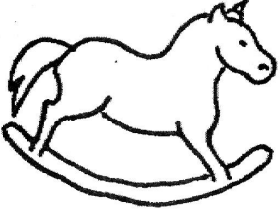
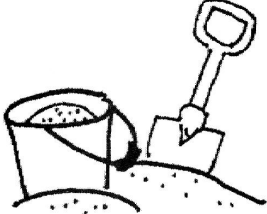
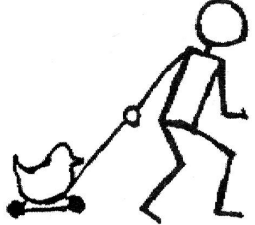
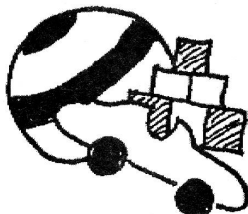
Přílohy

Příloha č. 1 – Komunikační symboly

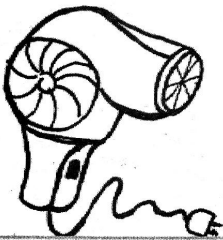
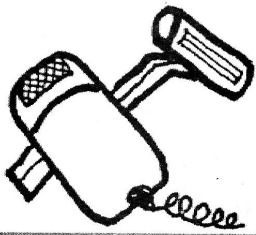

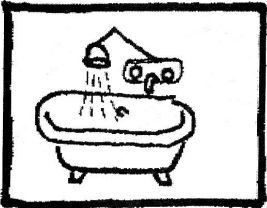
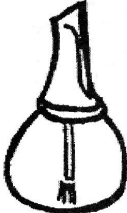

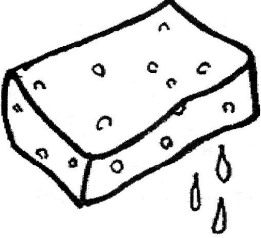
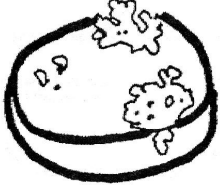

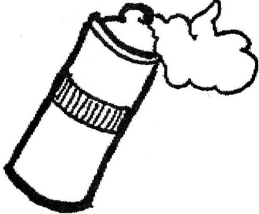
Ovoce

Hračky

<p>AUTÍČKA</p> 	<p>AUTO</p> 	<p>AUTOBUS</p>
<p>BALÓN</p> 	<p>BALONKY</p> 	<p>BLIKAČKA</p>
<p>BUBLIFUK</p> 	<p>DALEKOHLED</p> 	<p>DINOSAURUS</p>
<p>HOMEČEK PRO PANENKY</p> 	<p>DOMINO</p> 	<p>HOUPACÍ KONÍK</p>
<p>HRAČKY NA PÍSEK</p> 	<p>HRAČKY NA PROVÁZKU</p> 	<p>HRAČKY</p>

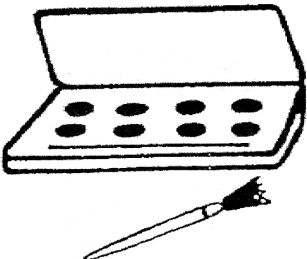

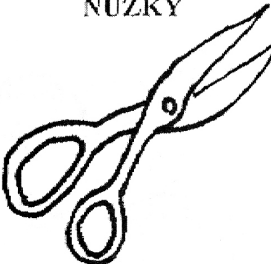
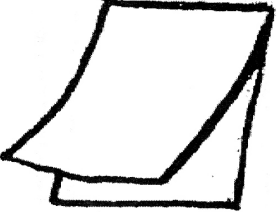
Hygienické potřeby

<p>DEO KULIČKA</p> 	<p>FĚN</p> 	<p>HOLÍCÍ STROJEK</p>
<p>HŘEBEN</p> 	<p>KARTÁČ</p> 	<p>KARTÁČEK A PASTA</p>
<p>KARTÁČEK</p> 	<p>KOUPELNA</p> 	<p>LAK NA NEHTY</p>
<p>MALOVÁNÍ</p> 	<p>HOUBA</p> 	<p>MÝDLO</p>
<p>NŮŽKY NA NEHTY</p> 	<p>PARFÉM</p> 	<p>PĚNA NA HOLENÍ</p>

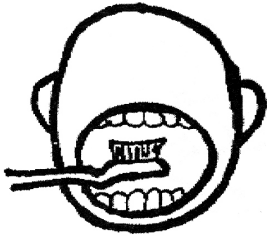
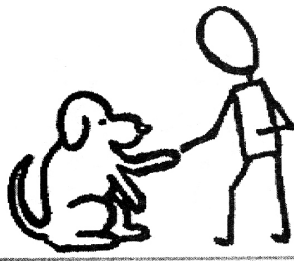

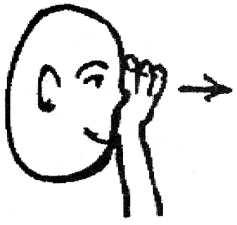
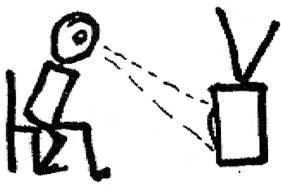
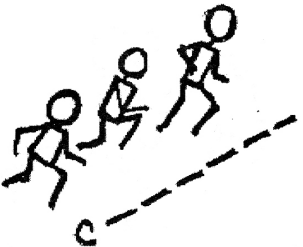

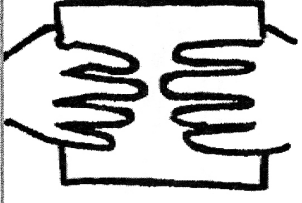
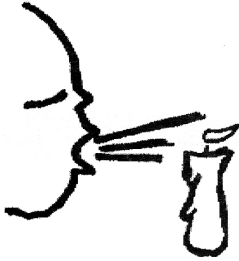

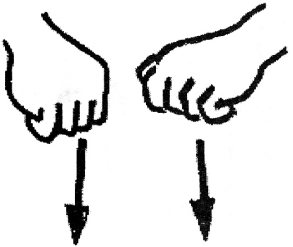
Oblečení

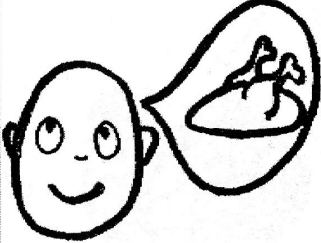

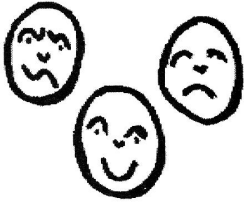

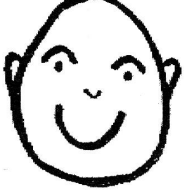
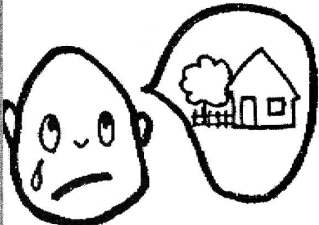

Školní pomůcky

<p>AKTOVKA</p> 	<p>BARVY</p> 	<p>BLOK</p>
<p>FIX</p> 	<p>KALKULAČKA</p> 	<p>KŘÍDA</p>
<p>LEPIDLO</p> 	<p>MAPA</p> 	<p>NŮŽKY</p>
<p>OMALOVÁNKY</p> 	<p>PAPÍR</p> 	<p>PASTELKY</p>
<p>PERO A PAPÍR</p> 	<p>PERO</p> 	<p>PLASTELÍNA</p>

Slovesa

<p>ČÍST</p> 	<p>ČISTIT ZUBY</p> 	<p>DÁT PAC</p>
<p>DÁVAT</p> 	<p>DĚLAT</p> 	<p>DÍVAT</p>
<p>DÍVAT</p> 	<p>DOBÍHAT DO CÍLE</p> 	<p>DOTÝKAT</p>
<p>DOTÝKAT</p> 	<p>DRŽET</p> 	<p>FOUKAT</p>
<p>HÁZET</p> 	<p>HLADIT</p> 	<p>HLEDAT</p>

Pocity

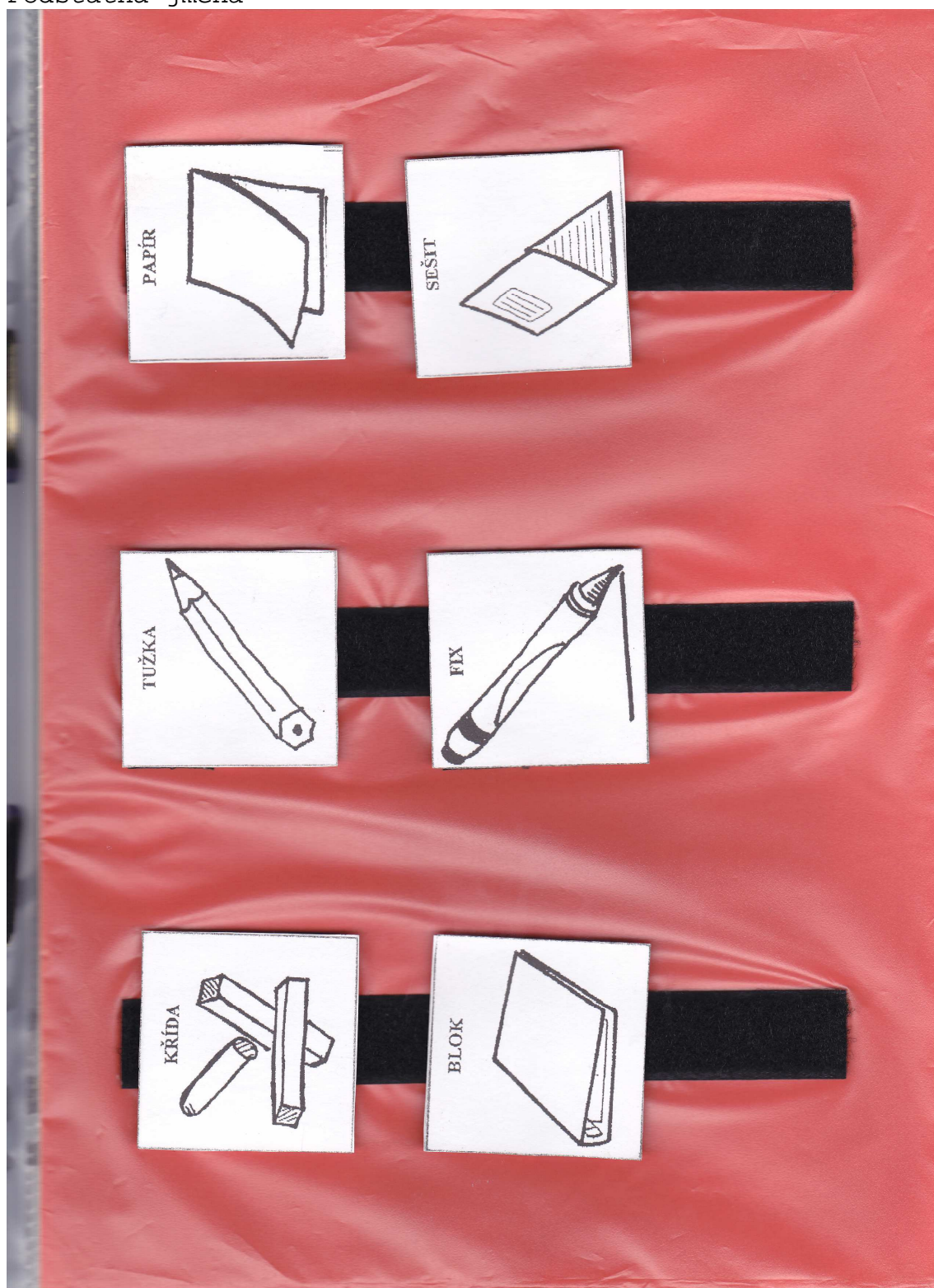
<p>BLÁZNIVÝ</p> 	<p>BOJÁCNÝ</p> 	<p>HLADOVÝ</p>
<p>HORKO</p> 	<p>NAŠTVANÝ</p> 	<p>NEDOČKAVÝ</p>
<p>POCITY</p> 	<p>PŘEKVAPENÝ</p> 	<p>SKLESLÝ</p>
<p>SMUTNÝ</p> 	<p>STYDLIVÝ</p> 	<p>ŠĀSTNÝ</p>
<p>TESKNÍCÍ</p> 	<p>UNAVENÝ</p> 	<p>URÁŽENÝ</p>

Tázací zájmena

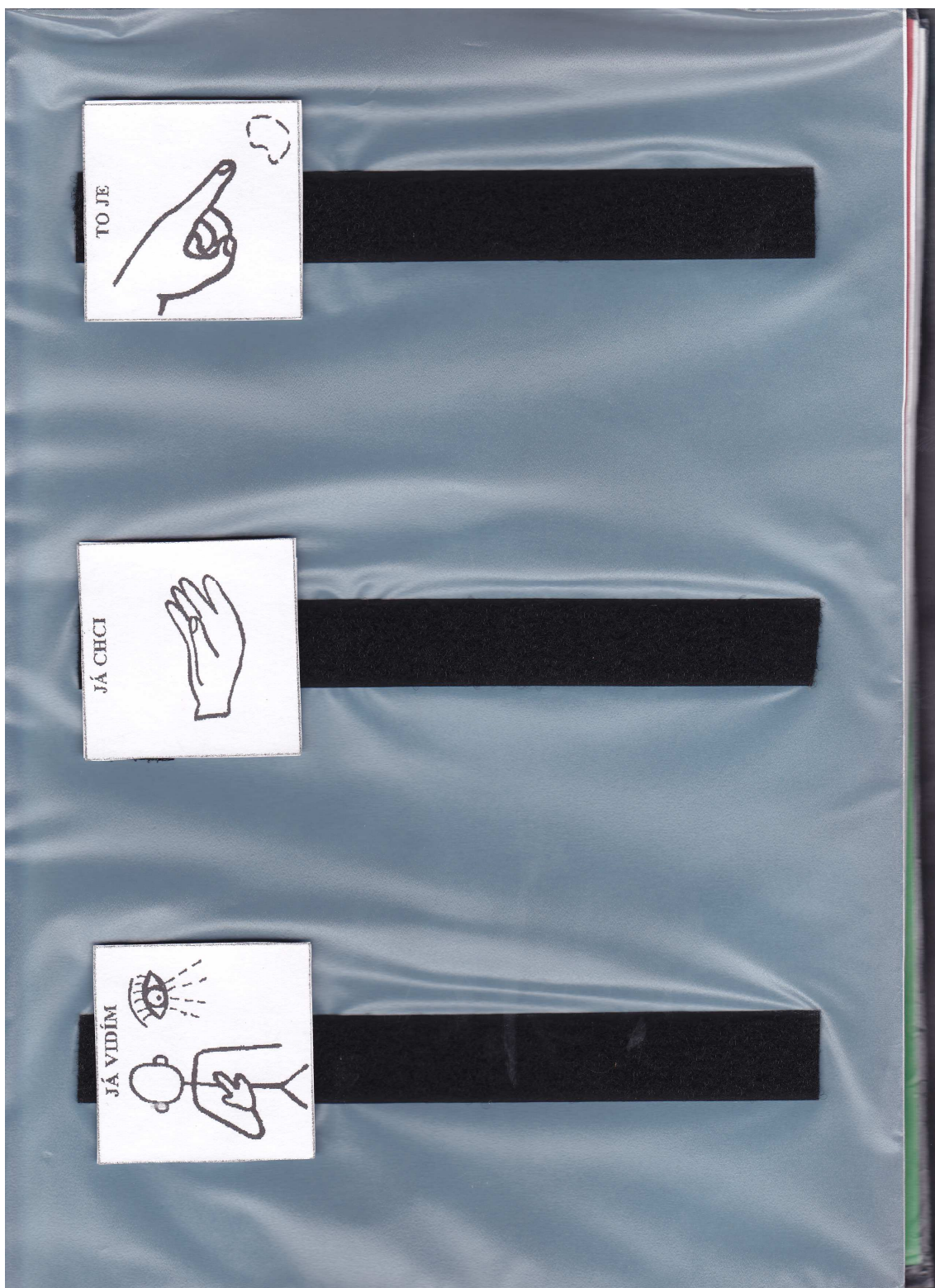
<p>CO?</p> 	<p>JAK?</p> 	<p>JAKÝ?</p>
<p>KDE?</p> 	<p>KDO?</p> 	<p>KDY?</p>
<p>KOLIK</p> 	<p>KOLIK</p> 	
<p>PROČ?</p> 		

Příloha č. 2 - Komunikační kniha

Podstatná jména

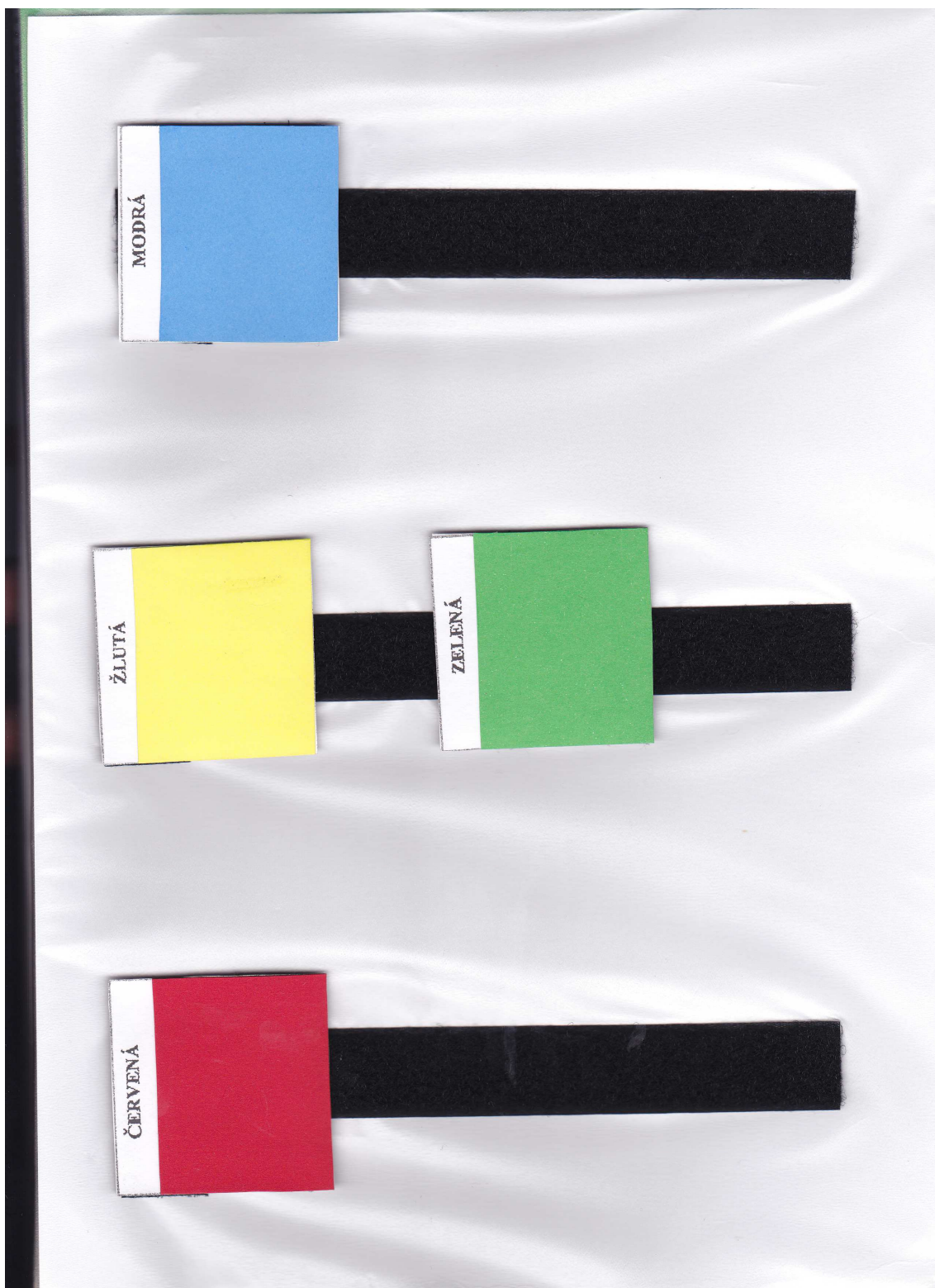
Rozvíjející slova

Tázací zájmena

Barvy

Slovesa

Větný proužek

